

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Bakalářská práce

2022

Terezie Vetrová

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Ústav sociální práce

Role sociálního pracovníka v rozvodovém řízení a porozvodové péči

Bakalářská práce

Autor: Terezie Vetrová

Studijní program: B0923P240001 – Sociální práce

Studijní obor: Sociální práce

Forma studia: prezenční

Vedoucí práce: Mgr. Iva Junová, Ph.D.

Hradec Králové 2022

Zadání bakalářské práce

Autor:	Terezie Vetrová
Studium:	F19BP0287
Studijní program:	B0923P240001 Sociální práce
Studijní obor:	Sociální práce v preventivních službách
Název bakalářské práce:	Role sociálního pracovníka v rozvodovém řízení a porozvodové péči
Název bakalářské práce AJ:	The role of a social worker in divorce and post-divorce care

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Práce pojednává o uplatnění činnosti sociálních pracovníků v rozvodovém řízení a porozvodové péči. Cílem práce je zjistit, jakou roli má sociální pracovník v rozvodovém řízení a porozvodové péči. Teoretická část se bude zabývat charakteristikou rozvodu a porozvodové péče, legislativní úpravou, dopady rozvodového řízení na dítě, dále především činnostmi a rolemi sociálního pracovníka v rozvodovém řízení a porozvodové péči a sociálními službami pro rodiny v rozvodovém řízení. V praktické části budu použita kvalitativní výzkumná strategie.

NOVÁK, Tomáš a Bohumila PRŮCHOVÁ. Předrozvodové a rozvodové poradenství. Praha: Grada, 2007. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-1449-3. MATOUŠEK, Oldřich, Pavla KODYMOVÁ a Jana KOLÁČKOVÁ, ed. Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi. Vyd. 2. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-818-0. MATĚJČEK, Zdeněk a Zdeněk DYTRYCH. Krizové situace v rodině očima dítěte. Praha: Grada, 2002. Pro rodiče. ISBN 80-247-0332-7. COLOROSO, Barbara. Krizové situace v rodině: jak pomoci dětem překonat smrt blízkého člověka, nemoc, rozvod a traumata adopte. V Praze: Ikar, 2008. ISBN 978-80-249-1027-7.

Garantující pracoviště:	Ústav sociální práce, Filozofická fakulta
Vedoucí práce:	Mgr. Iva Junová, Ph.D.
Oponent:	PhDr. Martin Smutek, Ph.D.
Datum zadání závěrečné práce:	30.4.2020

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala pod vedením vedoucí práce samostatně a uvedla jsem veškeré použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne

.....

Podpis

Poděkování

Nejdříve bych touto cestou chtěla poděkovat mé vedoucí práce Mgr. Ivě Junové, Ph.D., za odborné vedení a cenné rady k mé bakalářské práci. Ráda bych také poděkovala respondentkám, které se podílely na výzkumu.

Anotace

VETROVÁ, Terezie. *Role sociálního pracovníka v rozvodovém řízení a porozvodové péči*. Hradec Králové, 2022, 58 stran, Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta, Ústav sociální práce. Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Iva Junová, Ph.D.

Tato bakalářská práce se věnuje uplatnění činnosti sociálních pracovníků v rozvodovém řízení a porozvodové péči. Cílem práce je zjistit, jakou roli má sociální pracovník v rozvodovém řízení a porozvodové péči.

Teoretická část se zaměřuje na vymezení základních pojmů a uvedení do tématu. Nejdříve se věnuji charakteristice rozvodu a legislativní úpravě. Dále zde zmiňuji příčiny a typy rozvodů. Následně představím pojem rozvodové řízení, dopady rozvodu a porozvodovou péči, kde se věnuji čtyřem formám péče o děti. Další část se zaměřuje na vybrané sociální služby, které poskytují pomoc rodinám v rozvodové situaci. Poslední kapitola teoretické části představuje role sociálního pracovníka v rozvodové situaci, teorii rolí, přístupy k praxi a principy pomoci. Výzkumná část hledá odpovědi na hlavní cíl mé práce pomocí kvalitativní výzkumné metody. Pro sběr dat byl zvolen polostrukturovaný rozhovor.

Klíčová slova: rozvod, rozvodové řízení, porozvodová péče, role sociálního pracovníka

Annotation

VETROVÁ, Terezie. *The role of a social worker in divorce and post-divorce care*. Hradec Králové, 2022, 58 p. Bachelor Degree Thesis. University of Hradec Králové, Philosophical Faculty. Institute of Social Work. Leader of the Bachelor Degree Thesis Mgr. Iva Junová, Ph.D.

This bachelor thesis deals with the application of social workers in divorce proceedings and post-divorce care. The aim of this thesis is to find out the role of the social worker in divorce proceedings and post-divorce care.

The theoretical part focuses on the definition of basic concepts and introduction to the topic. First, I discuss the characteristics of divorce and the legislation and I also mention the causes and types of divorce. Then, I introduce the concept of divorce proceedings, the effects of divorce and post-divorce care, where I discuss four forms of child custody. The next section focuses on selected social services that provide assistance to families in a divorce situation. The last chapter in the theoretical section introduces the role of the social worker in the divorce situation, role theory, approaches to practice and principles of assistance. The research section seeks to answer the main goal of my work, using a qualitative research method. A semi-structured interview was chosen for data collection.

Key words: divorce, divorce proceedings, post-divorce care, the role of the social worker

OBSAH

Seznam použitých zkratk	10
Úvod	11
A. Teoretická část	13
1 Základní charakteristika rozvodu	13
1.1 Rozvod	13
1.2 Příčiny rozvodu	14
1.2.1 Příčiny subjektivní a objektivní.....	14
1.2.2 Příčiny vnější a vnitřní	14
1.2.3 Obecné příčiny	14
1.3 Typy rozvodů	15
1.3.1 Sporný rozvod	15
1.3.2 Rozvod s tvrdostní klauzulí – tzv. ztížený rozvod	15
1.3.3 Nesporný rozvod	16
2 Rozvodové řízení	17
3 Dopady rozvodu	18
3.1 Dopady rozvodu u partnerů.....	18
3.2 Dopady rozvodu na děti	18
4 Porozvodová péče o dítě	20
4.1 Společná péče	21
4.2 Střídavá péče	21
4.3 Výhradní péče	22
4.4 Péče jiné osoby než rodičů	22
4.5 Vyživovací povinnost k nezletilým dětem	22
5 Vybrané sociální služby a zařízení pro rodiny v rozvodové a porozvodové situaci	24
5.1 Poradenské služby	24
5.1.1 Občanská poradna	24
5.1.2 Manželská poradna a rodinná poradna	25
5.2 Mediace	27
5.3 Oddělení sociálně-právní ochrany dětí.....	29
5.4 Sociálně-aktivizační služby pro rodiny s dětmi	31
6 Role sociálního pracovníka v rozvodové situaci	32
6.1 Teorie rolí.....	32
6.2 Role sociálního pracovníka a přístupy k praxi	33
6.3 Principy pomoci	34
B. Praktická část	36

7	Metodika výzkumu.....	37
7.1	Cíl výzkumu a dílčí výzkumné otázky	37
7.2	Transformace dílčích cílů do tazatelských otázek.....	38
7.3	Výzkumná metoda.....	39
7.4	Volba výzkumného souboru a jeho charakteristika	40
7.5	Průběh výzkumu a jeho rizika	41
7.6	Způsob zpracování získaných dat.....	41
8	Popis a interpretace dosažených výsledků	43
8.1	DVC 1	43
8.2	DVC 2	44
8.3	DVC 3	49
8.4	Shrnutí výzkumné části	51
	Závěr.....	54
	Seznam použité literatury.....	56
	Seznam tabulek.....	58
	Seznam příloh	58

Seznam použitých zkratk

SPOD – sociálně-právní ochrana dětí

OSPOD – orgán sociálně-právní ochrany dětí

SASRD – sociálně-aktivizační služby pro rodiny s dětmi

DVC – dílčí výzkumný cíl

SP – sociální pracovník

Úvod

Ve své bakalářské práci se budu zabývat rolí sociálního pracovníka v rozvodovém řízení a porozvodové péči. Toto téma jsem si vybrala, protože mě zajímalo, v jaké míře může sociální pracovník pomoci klientovi, který se ocitá v situaci spojené s rozvodem. V dnešní době je rozvod běžný a nepředstavuje ve společnosti tabu, jako to bývalo dříve, přesto jde většinou o záležitost bolestivou spojenou s řadou problémů. Proto považuji za důležité, aby sociální práce dokázala pomoci i těm, kdo si touto obtížnou životní fází procházejí.

Hlavním cílem bakalářské práce je zjistit, jakou roli mají sociální pracovníci v rozvodové situaci a porozvodové péči.

Bakalářská práce se skládá z teoretické a praktické části. Teoretická část se zaměřuje na základní pojmy, které jsou pro zvolené téma zásadní. Slouží čtenáři jako vhled do daného tématu, aby následně lépe pochopil praktickou část, jež je zaměřená na popis výzkumu a následně na interpretaci zjištěných výsledků.

V teoretické části se budu zabývat nejdříve základní charakteristikou rozvodu, kde popíšu základní příčiny a typy rozvodů. Následně nastíním průběh rozvodového řízení. V další kapitole popíšu, jaký dopad může mít rozvod na partnery a děti. Zaměřím se na porozvodovou péči, představím jednotlivé typy péče o dítě. Poté se budu zabývat vybranými sociálními službami, které nabízejí pomoc rodinám v rozvodové situaci. Konkrétně jsem vybrala tyto služby: poradenské služby (občanská poradna, manželská a rodinná poradna), mediace, oddělení sociálně-právní ochrany dětí a aktivizační služby pro rodiny s dětmi. V poslední kapitole teoretické části se budu zabývat rolí sociálního pracovníka, teorií rolí, přístupy k praxi, nakonec principy pomoci.

Praktická část se skládá ze dvou hlavních kapitol. První se týká metodiky výzkumu. Konkrétně zde popíšu hlavní cíl mé práce a další dílčí výzkumné cíle, jež následně transformuji do transformační tabulky. Poté se budu věnovat výzkumné metodě a popíšu volbu výzkumného souboru. V další podkapitole nastíním průběh výzkumu a jeho rizika. Jako poslední se v této části budu věnovat způsobu zpracování získaných dat. V druhé kapitole popíšu získané výsledky podle výzkumných dílčích cílů a následně je budu interpretovat. Na závěr shrnu výzkumnou část.

Ke svému výzkumu použiji kvalitativní výzkumnou metodu, zvolila jsem formu polostrukturovaného rozhovoru. Plánuji oslovit sociální pracovníce pracující v občanské poradně, manželské a rodinné poradně a pracovníce z oddělení sociálně-právní ochrany dětí.

A. Teoretická část

Teoretická část se skládá ze šesti kapitol. V první kapitole je představen pojem rozvod, jeho příčiny a typy. Ve druhé kapitole se zmiňují o dalším základním pojmu, a to rozvodovém řízení. Následující kapitola se věnuje dopadům rozvodu na dítě a partnery. Ve čtvrté kapitole se věnují porozvodové péči. Představím zde jednotlivé formy péče o dítě, a to konkrétně společnou, střídavou, výhradní péči a péči jiné osoby než rodičů. V této kapitole se ještě věnují vyživovací povinnosti. Pátá kapitola je zaměřena na sociální služby a zařízení pro rodiny v rozvodové a porozvodové situaci. Přiblížím poradenské služby, mediaci, orgán sociálně právní ochrany dětí a sociálně-aktivizační služby pro rodiny s dětmi. V poslední kapitole představuji role sociálních pracovníků v rozvodové situaci, principy pomoci a typologii přístupů k praxi.

1 Základní charakteristika rozvodu

Cílem první kapitoly je představení rozvodu, vymezení zákonů v rozvodové situaci, příčiny rozvodu a jeho typy.

1.1 Rozvod

Rozvod je proces, kterému předchází delší manželský nesoulad. Je to jediný legitimní způsob, jsou-li oba manželé naživu, kterým dochází k zániku manželství. V České republice je rozvod vymezen v zákoně č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, v části druhé § 755–758. Tento zákon upravuje rozvod, jeho důvody a řešení vztahů rodičů k dětem po rozvodu. Paragraf 755 uvádí: „*Manželství může být rozvedeno, je-li soužití manželů hluboce, trvale a nenapravitelně rozvráceno a nelze očekávat jeho obnovení*“ (zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, § 755). I přesto ale nemusí být manželství rozvedeno. V odstavci druhém § 755 jsou vymezena omezení, kdy soud manželství nerozvede, a sice pokud je rozvod v rozporu:

- a) *se zájmem nezletilého dítěte manželů, které nenabylo plné svéprávnosti, který je dán zvláštními důvody, přičemž zájem dítěte na trvání manželství soud zjistí i dotazem u opatrovníka jmenovaného soudem pro řízení o úpravu poměrů k dítěti na dobu po rozvodu, nebo*
- b) *se zájmem manžela, který se na rozvratu porušením manželských povinností převážně nepodílel a kterému by byla rozvodem způsobena zvláště závažná újma s tím, že*

mimořádné okolnosti svědčí ve prospěch zachování manželství, ledaže manželé spolu již nežijí alespoň po dobu tří let (zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, §7 55, odst. 2).

1.2 Příčiny rozvodu

Příčin, proč se manželství rozpadá, může být více a mohou mít různý charakter. Soud zkoumá základní subjektivní a objektivní příčiny. Další příčiny se rozdělují na vnější a vnitřní. Poslední příčiny, kterým jsem se rozhodla věnovat, jsou obecné.

1.2.1 Příčiny subjektivní a objektivní

Příčiny rozvratu manželství se rozdělují na subjektivní a objektivní. Subjektivní příčiny připisujeme ke chování a jednání partnerů. Jedná se o situace, které nelze objektivně přezkoumat, např. rozdílné povahové rysy obou manželů. Naopak objektivní příčiny jsou objektivně zjistitelné. Může se jednat o manželskou nevěru, fyzické násilí apod. Tyto příčiny jsou společností přijatelné a akceptované (Polišenská, Feberová, Stuchlík, 2017).

1.2.2 Příčiny vnější a vnitřní

Rozpad manželství může mít jak vnější, tak vnitřní příčiny. *„Manželství končí z mnoha důvodů: nebyli jsme připravení; naše očekávání nebyla realistická; byli jsme šíleně zamilovaní (spíš šíleně než zamilovaní); vztah začal být fyzicky či emocionálně agresivní; jeden z manželů přestal cítit lásku k dosavadnímu partnerovi a zamiloval se do někoho jiného, aniž se pokusil napravit problémy v manželství; jeden z partnerů se rozhodl odejít; oba si uvědomili, že jejich sňatek byl omyl nebo že přátelský rozvod je lepší než špatné manželství“* (Colorosová 2008, str. 97). Tyto skutečnosti můžeme dále rozčlenit na faktory, které k tomu přispívají. Jedná se o rozdílné osobnosti partnerů, vztahy mezi manžely, které jsou narušené nedostatečným ohledem a velkými nároky na partnera, zásah do vztahu vnějšími vlivy (jinými lidmi) a problémy v oblasti fungování rodiny (výchova dětí, rozdělení domácích prací apod.).

1.2.3 Obecné příčiny

Obecné příčiny rozvratu manželství jsou připisované k příčinám vysoké rozvodovosti v naší společnosti dle Matouška (2015). V tomto případě jsou příčiny rozvratu manželství připisovány především kultuře společnosti, v níž jsou nastaveny vysoké ideály o tom, jak by mělo vypadat štěstí, rodina, profese atd. Kvůli těmto vysokým ideálům upřednostňují někteří členové rodiny své osobní potřeby před potřebami rodiny. Další příčinou může být výběr partnera, kterého si každý volí sám a také sám zvažuje možná rizika. S tím

souvisí další příčina, a to soubor kompetencí, na jejichž základě tento výběr provádíme a jež se u jednotlivců liší. Z důvodu nízkých kompetencí si lidé špatně volí partnera a na základě toho dochází k rozpadům manželství. Následující příčina je zakotvena v přesvědčení, že lidský život je dlouhý, a proto je na změny v partnerství hodně času. Sociální stát jedince dostatečně zajišťuje, a proto opuštění rodiny nepředstavuje takový stres (Matoušek, 2015).

Obecně lze říct, že dnešní společnost umožňuje, aby se žena nebo muž osamostatnili od své rodiny a začali novou etapu svého života. V minulosti to bylo obtížnější, a proto nebyl rozvod ve společnosti tak běžný jako v současnosti.

1.3 Typy rozvodů

V České republice se objevují tři typy rozvodů, které nalezneme v občanském zákoníku § 755–757. První typ je tzv. rozvod sporný, který nalezneme v § 756. V tomto případě se jedná o rozvod, kde se zjišťují příčiny rozvratu. Druhý typ je tzv. rozvod nesporný, který je obsažen v § 757. U tohoto typu se příčiny rozvodu nezjišťují. Třetím typem je rozvod s tvrdostní klauzulí neboli ztížený rozvod, který je zakotven v § 755 odstavci druhém.

1.3.1 Sporný rozvod

Sporný rozvod se koná především v situaci, kdy jeden z manželů s rozvodem nesouhlasí, nesouhlasí s výživným rozvedeného manžela, s úpravou poměrů k nezletilému dítěti či s vypořádáním společného jmění. Tento typ rozvodu představuje psychicky náročnější a složitější soudní proces.

Rozvodové řízení je v tomto případě rozděleno do tří částí. Pokud mají manželé nezletilé děti, proběhne jako první soudní řízení týkající se péče o děti. Teprve poté může dojít k rozvodu manželů. Soudní řízení musí být zahájeno jedním z manželů, který podá na soud návrh na rozvod manželství. V tomto řízení se zjišťují příčiny rozvratu manželství. Když je manželství rozvedeno, následuje řízení o vypořádání společného jmění manželů. Nemusí ale k němu dojít, pokud se manželé mimosoudně dohodnou.

1.3.2 Rozvod s tvrdostní klauzulí – tzv. ztížený rozvod

Tzv. ztížený rozvod představuje situaci, kdy soud manželství nerozvede, přestože je soužití manželů rozvráceno. Jde o situaci, když je rozvod v rozporu se zájmem nezletilého dítěte, např. jde o dítě, které je invalidní nebo „*se zájmem manžela, který se na rozvratu porušením manželských povinností převážně nepodílel a kterému by byla rozvodem*

způsobena zvláště závažná újma s tím, že mimořádné okolnosti svědčí ve prospěch zachování manželství, ledaže manželé spolu již nežijí alespoň po dobu tří let“ (zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, § 755, odst. 2b) Může tomu tak být v případě, kdy jeden z manželů trpí závažnou chorobou a je odkázán na pomoc druhého z manželů.

1.3.3 Nesporný rozvod

V případě nesporného rozvodu soud nezjišťuje příčiny rozvratu manželství, pokud se oba manželé k návrhu připojí a předloží soudu dohodu o úpravě majetkových poměrů, bydlení a vyživovací povinnosti. Tato dohoda musí obsahovat úředně ověřené podpisy obou manželů. Další podmínkou je to, že manželé spolu nesmí žít déle než šest měsíců, přitom jejich manželství musí trvat déle než jeden rok. Výrok, že spolu „nesmí žít“ je dále vysvětlen v § 758 následně: *„Manželé spolu nežijí, netvoří-li manželské či rodinné společenství, bez ohledu na to, zda mají, popřípadě vedou rodinnou domácnost, s tím, že alespoň jeden z manželů manželské společenství zjevně obnovit nechce“ (zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, § 758).*

Po splnění všech podmínek může být manželství rozvedeno. Toto řízení je oproti spornému rozvodu rychlejší a dalo by se říct, že i snadnější.

2 Rozvodové řízení

Ve druhé kapitole stručně představím proces rozvodového řízení. Ukotvím ho v české legislativě a stručně popíšu jeho průběh.

Rozvodové řízení se v České republice řídí zákonem č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních v § 383–398, účinným od 1. 1. 2014. Nejdříve probíhá soudní jednání o poměru k nezletilým dětem a poté samotné rozvodové řízení.

Příslušný soud pro rozvodové řízení je podle § 383 soud, kde mají nebo měli manželé poslední společné bydliště, pokud u tohoto soudu bydlí alespoň jeden z manželů, nebo příslušný obecný soud manžela, který nepodal návrh na zahájení řízení. Pokud takový soud není, tak obecný soud manžela, který podal návrh na zahájení řízení (zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních).

Rozvodové řízení je zahájeno návrhem, který se podává k příslušnému soudu. „*V návrhu na rozvod je třeba uvést označení soudu a adresu, jména, příjmení a faktické adresy obou manželů, kam jim bude soud doručovat*“ (Francová, Dvořáková Závodská, 2018, str. 7). Návrh na rozvod může podat buď jeden z manželů, nebo ho mohou podat společně. Pokud podají manželé návrh společně, bude se jednat o nesporný rozvod, tudíž bez zjišťování příčin rozvratu manželství. O nesporný rozvod se bude jednat také v případě, pokud se k podanému návrhu jednoho z manželů připojí i druhý manžel. Pokud účastník vezme svůj návrh zpět, bude soud v řízení dále pokračovat, jako by manžel, který se k návrhu připojil, své připojení odvolal.

Soud vyslechne účastníky a vede je k odstranění příčin rozvratu a usiluje o jejich smíření. Může vyslechnout i jiné účastníky, pokud je potřeba dodat informace např. ke zjištění zájmů nezletilých dětí účastníků atd. Může se stát, že se nedostaví navrhovatel, nebo oba navrhovatelé k jednání bez řádné omluvy, v takovém případě soud řízení zastaví. Pokud se k řízení dostaví alespoň jeden z navrhovatelů a trvá na projednání věci, soud řízení nezastavuje (zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních).

Proti rozsudku o rozvedení manželství je možné se odvolat. Odvolání není přípustné v případě, pokud bylo vyhověno společnému návrhu na rozvod manželství (zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních).

3 Dopady rozvodu

Cílem třetí kapitoly je představit možné dopady rozvodu partnerů na děti. Existuje jich celá řada, ale snažila jsem se představit ty nejčastější a nejspecifičtější.

Dopady rozvodu na člověka jsou velice subjektivní. Celkově je rozvod a porozvodová situace stresová záležitost, ale někomu se může i ulevit, že už nemusí s daným člověkem žít. Dopady rozvodu se u dětí a manželů mohou lišit. Pro děti může rozvod znamenat rozpad rodiny a ztrátu bezpečí.

3.1 Dopady rozvodu u partnerů

„Přestože jsou dnes rozvody časté a v některých případech i procedurálně jednoduché, jde v našem typu společnosti o jednu z nejnáročnějších životních situací“ (Matoušek, 2015, str. 21). Partneři během rozvodu a zejména po rozvodu čekají náročné změny v životě, které musí učinit. Mezi první kroky patří změna bydlení buď jednoho, nebo obou partnerů. Celý proces je psychicky i ekonomicky náročný. *„Rozvádějící se člověk se propracovává několika ne zcela zřetelně oddělenými stadii psychické reakce na rozvod – od beznaděje, zoufalství, pocitů bezmoci, vzteku, výčitek za vlastní selhání, úvah o tom „co by bylo, kdybych udělal to a ono jinak“, přes pochybnosti o vlastní hodnotě...“* (Matoušek, 2010, str. 64).

Tyto dopady mohou být velmi subjektivní. Záleží na vztazích, které mají bývalí partneři mezi sebou. Náročná situace je to především pro lidi, kteří spolu nemají dobré vztahy, ale i přesto musí spolu dále komunikovat. Obtížnější je to také u partnerů, kteří mají z manželství děti a musí spolu i nadále komunikovat.

Rodiče se mohou také setkat s negativními nárážkami od okolí a s odsuzováním. Toto byl problém hlavně v minulosti, kdy společnost pohlížela na rozvod s despektem. Nyní už o rozvodu nemluvíme jako o tabu, ale stále je v lidech tento stereotyp zakořeněný.

Velkou překážkou pro rodiče je změna společenského prostředí. Většinou s odchodem partnera odchází i velká část lidí, kteří manželskou dvojici obklopovali. Rozvedený člověk ztrácí pocit jistoty, bezpečí, může se cítit v novém prostředí ohrožen a osamocen.

3.2 Dopady rozvodu na děti

Reakce dítěte na rozvod mohou být různé. Liší se podle věku dítěte, osobností, zkušenostmi, adaptabilitou a připraveností dítěte na rozvod. *„Jakýkoli konflikt rodičů*

ovlivňuje děti přímo, a to tím, že vyvolává stres, strach a úzkost“ (Matoušek, 2015, str. 25). Běžnou reakcí dětí na rozvod je smutek, poruchy soustředění, apatie, agresivita, psychosomatické problémy, záškoláctví, užívání návykových látek, sebepoškozování apod.

Na začátku většinou děti nerozumí tomu, co se děje, a i navzdory hádkám rodičů chtějí, aby rodiče zůstali spolu. V prvním roce po rozvodu jsou typickými projevy dětí vztek, podráždění, pocit viny nebo deprese. Po prvním roku se výkyvy nálad zlepšují (Teyber, 2007).

Aby se dítě lépe adaptovalo, je potřeba ho o celé situaci informovat a zodpovědět všechny otázky, které bude případně klást. Důvěra mezi dítětem a rodičem je v krizových situacích velice důležitá. *„Můžeme začít tyto dopady zmírňovat už jen tím, že dětem osobně nabídneme svou přítomnost, zájem a ochotu naslouchat; když partnerské problémy urovnáme dohodou a nezapomeneme přitom na práva a potřeby dítěte;“ (Colorosová, 2008, str. 96). Je potřeba, abychom si dávali pozor, jak dítěti situaci vysvětlujeme. Není vhodné ho dopodrobna informovat o důvodu hádek a připisovat tak negativní charakteristiky druhému partnerovi.*

Velice často se rodiče snaží dítě „přetáhnout“ na svou stranu. Může se tak dítě záměrně, či nezáměrně. Jedná se především o svalování viny na druhého a vzájemné pomlouvání. Dítě v tomto případě neví, komu z rodičů má věřit nebo ke komu se má naklonit, což u něj vyvolává pocit nebezpečí a nejistoty.

Dítě může utíkat od reality různými způsoby, které mohou být negativní a nebezpečné. Jedná se především o drogy, alkohol, trestnou činnost, záškoláctví apod. Proto bychom měli pozorovat, jak se dítě chová, a předejít takovému jednání.

4 Porozvodová péče o dítě

Cílem této kapitoly je představení čtyř forem péče o dítě a vyživovací povinnosti k nezletilým dětem. Jednotlivé formy péče o dítě představím a nastíním, kdy je vhodná daná forma péče. Nakonec popíšu a vymezím v zákoně základní charakteristiku vyživovací povinnosti.

„Rozhodování o poměrech nezletilých dětí na dobu po rozvodu, tj. výkon rodičovské odpovědnosti po rozvodu, je pro rodiče rozhodnutím zásadním, často velmi bolestivým, neboť jim soud upravuje jejich práva a povinnosti k dítěti na dobu po rozvodu, zejména určí, komu bude dítě svěřeno do péče a jak má každý z rodičů přispívat na jeho obživu“ (Francová, Závodská, 2018, str. 9). Rozhodování o rodičovské zodpovědnosti bývá většinou více psychicky náročné, především se tak děje u partnerů, kteří spolu mají rozepře. Tato část rozvodu je také náročnější pro děti, protože se stávají hlavními aktéry rozvodového řízení a mohou pociťovat strach ze ztráty bezpečí a jistoty rodiny jako celku.

Řízení o výkonu rodičovské odpovědnosti po rozvodu manželství je ukotveno v občanském zákoníku č. 89/2012 Sb., v části druhé, konkrétně § 906–909. Dále se soud řídí Úmluvou o právech dítěte č. 104/1991 Sb. V tomto řízení soud určuje, komu bude dítě svěřeno do péče a výši výživného. Pokud se rodiče domluví o formě péče o dítě, která není v rozporu se zájmy dítěte, tak jim soud může vyhovět a rozhodnout podle vzájemné dohody.

Při rozhodování o svěřením dítěte do péče bere soud v potaz kritéria, která jsou vypsána v občanském zákoníku. Jedná se především o nejlepší zájem dítěte, jeho osobnost, citovou orientaci, zázemí dítěte, výchovné schopnosti rodičů, citové vazby dítěte a u kterého z rodičů má dítě lepší předpoklady zdravého a úspěšného vývoje. Zároveň soud při rozhodování dbá na právo na péči obou rodičů a udržování pravidelného osobního styku s nimi (zákon č.89/2012 Sb., občanský zákoník, § 758).

Při svěřování dítěte do péče soud rozhoduje mezi čtyřmi formami. Jedná se o společnou péči, péči jednoho z rodičů, střídavou péči nebo o péči jiné osoby než rodičů. Podle Matouška (Děti a rodiče v rozvodu, 2015) je žádoucí zvážit při rozhodování o péči

schopnost rodiče poskytnout dítěti adekvátní péči, životní styl rodiče a přání dítěte. Vždy se ale primárně přihlíží k nejlepšímu zájmu dítěte.

4.1 Společná péče

V případě společné péče o dítě soud zasahuje jen minimálně, neurčuje rodičům žádná práva ani povinnosti. Jedná se tudíž o nejméně autoritativní formu péče. Dále soud neurčuje, v jakých intervalech se mají děti vídat s rodiči ani nestanovuje pravidla vyživovací povinnosti. Předpokladem je, že se rodiče budou rovnoměrně podílet na péči o dítě. Tato forma je nejlepší v případech, kdy se rodiče dokáží domluvit na společné péči, a také se doporučuje u starších dětí, které budou brzy zletilé a např. už nežijí s rodiči apod. V praxi se tato forma objevuje minimálně, protože je zde vyžadována maximální domluva mezi rodiči, což je většinou problém.

Soud v řízení zjišťuje, jestli mezi rodiči nejsou nějaké spory, které by bránily ve vzájemné dohodě rodičů. Pokud soud nějaké spory nalezne, společnou péči neschválí.

4.2 Střídavá péče

Střídavá péče je forma péče v pravidelných intervalech, jež jsou různě dlouhé, může se jednat o týdny či měsíce. U malých dětí bývají intervaly kratší (jedná se o dny, např. 3–4 dny u jednoho z rodičů). Interval, kdy je dítě u konkrétního rodiče, je většinou stejně dlouhý. Toto ale není pravidlo. Někdy jeden z rodičů pečuje o dítě přes týden a druhý pouze o víkend. I v tomto případě soud přihlíží především k zájmu dítěte.

Aby střídavá péče mohla fungovat, vyžaduje to od rodičů schopnost děláním kompromisů a vzájemná komunikace. Právě toto je mnohdy problém.

Střídavá forma péče má samozřejmě spoustu výhod, ale i nevýhod. Výhodou této formy je neustálý a pravidelný kontakt s oběma rodiči. Naopak tato forma není vhodná u malých dětí nebo u rodičů, kteří bydlí daleko od sebe. V této situaci by střídavá péče příliš zasahovala do režimu dítěte, takže by nemohlo např. navštěvovat zájmové kroužky, vídat se s kamarády nebo chodit do jedné základní školy apod. Dále je třeba brát ohled na děti, které špatně snášejí změnu a mají sklony k labilitě, takže by pro ně střídavá péče nebyla vhodná. *„Lze také shrnout, že střídavá péče bude namísto zejména tam, kde bude zájem obou rodičů o dítě pečovat, kde oba rodiče budou schopni zajistit dítěti odpovídající péči*

a zázemí, a budou schopni alespoň základní domluvy mezi sebou“ (Mencnerová, 2020, str. 4).

4.3 Výhradní péče

Výhradní péčí rozumíme formu péče, kdy je dítě svěřeno jednomu z rodičů a druhému je soudem vymezena vyživovací povinnost a rozsah styku s dítětem. Rodič, jemuž je dítě svěřeno do výhradní péče, zajišťuje každodenní osobní péči o dítě. Rodičovská zodpovědnost zůstává ale oběma rodičům.

Rodič, kterému není dítě svěřeno do výhradní péče, vidá dítě podle jeho nejlepšího zájmu a vzájemné dohody s druhým rodičem nebo podle ustanovení soudu. Nejčastěji se jedná o interval jednou za čtrnáct dní, konkrétně od pátku do neděle. Tato forma péče je vhodná především u malých dětí, které jsou ještě hodně fixované na matku.

4.4 Péče jiné osoby než rodičů

Pokud není ani jeden z rodičů způsobilý k péči o dítě, soud určí dítě do péče jiné osobě. Tato osoba musí být schopna zajistit dítěti řádnou péči. Příbuzní nebo blízké osoby mají zpravidla přednost před jinými. Rodičům je poté stanoveno výživné, které posílají osobě pečující o dítě (Mencnerová, 2020).

4.5 Vyživovací povinnost k nezletilým dětem

Vyživovací povinnost k nezletilým dětem je vymezena v občanském zákoníku č. 89/2012 Sb., § 910–923. Kromě vyživovací povinnosti mezi rodiči a dětmi se můžeme setkat s vyživovací povinností mezi manžely, rozvedenými manžely, potomky a předky, může se jednat také o výživné a úhradu některých nákladů neprovdané těhotné ženě nebo matce.

Určení vyživovací povinnosti se liší v závislosti na formě péče o dítě. Vyživovací povinnost je určena osobě, které nebylo dítě soudem svěřeno do péče. Výše výživného je stanovena podle výše příjmu osoby, majetkových poměrů a možností. Tyto příjmy a majetkové poměry se u soudu prokazují a předkládají se potřebné doklady. „*Soud je vázán povinností zjišťovat výši příjmů rodičů a jejich životní úroveň a tato povinnost soudu je zdůrazňována řadou nálezů Ústavního soudu“ (Francová, Dvořáková Závodská, 2018, str. 29).*

Při stanovení výživného soud nepřihlíží pouze k příjmům a majetku, ale také k celkové životní úrovni rodičů. Tato životní úroveň musí být shodná s dosavadní životní úrovní dítěte. Dále soud zkoumá, zda se rodič nevzdal bez důvodu majetku nebo zaměstnání v jeho prospěch. Pro určení výživného jsou také rozhodné odůvodněné potřeby dítěte, jako jsou výdaje na vzdělání nebo zájmové kroužky (zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, § 758).

Soud může při rozhodování použít tabulku Ministerstva spravedlnosti, kde jsou kategorie s doporučenou výší výživného podle věku dítěte. Tato tabulka je ale pouze orientační a rozhodnutí je vždy na soudu. Tabulka je rozdělena do pěti kategorií podle věku a procent, která připadají na výživné. Tato procenta se počítají z čistého příjmu rodiče. Jedná se konkrétně o 11–25 %. Z tabulky vyplývá, že čím starší dítě je, tím větší výživné se na něj vztahuje.

Vyživovací povinnost rodičů trvá do doby, než jsou děti samy schopny se žít. Nesouvisí to tedy s věkem dítěte nebo s dosažením zletilosti. Pokud dítě dále studuje a soustavně se připravuje na budoucí povolání, má stále nárok na výživné.

5 Vybrané sociální služby a zařízení pro rodiny v rozvodové a porozvodové situaci

V páté kapitole se budu zabývat vybranými sociálními službami a jejich uplatněním v rozvodové a porozvodové situaci. Nastíním zde přehled sociálních služeb, na které se mohou rodiče v rozvodu obrátit a zažádat ve většině případů o bezplatnou pomoc. Dále u těchto služeb popíšu činnosti, kterým se věnují, a co je jejich cílem.

5.1 Poradenské služby

„Poradenstvím se dnes zabývají všechny pomáhající profese, je považováno za všestrannou činnost, na níž se podílí mnoho osob a organizací“ (Matoušek, 2013, str. 101).

Poradenské služby poskytují bezplatnou pomoc v různých oblastech. Sociální poradenství se podle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, dělí na odborné sociální poradenství a základní sociální poradenství. Základní sociální poradenství je součástí každé sociální služby a poskytuje potřebné informace k řešení nepříjemné sociální situace. Odborné sociální poradenství poskytuje pomoc v poradnách zaměřených na potřeby jednotlivých sociálních skupin. Poradenství může probíhat elektronicky, telefonicky nebo osobní návštěvou (zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, § 37).

Lidé v rozvodové situaci mohou hledat pomoc v odborných občanských, manželských a rodinných poradnách, kde jsou sociální pracovníci připraveni pomoci lidem s okolnostmi kolem rozvodu a porozvodové péče.

5.1.1 Občanská poradna

Občanské poradny poskytují pomoc lidem v nepříznivé životní situaci v různých oblastech. Jedná se konkrétně o oblasti dluhového poradenství, spotřebitelství, sociální pomoci, zaměstnání, bydlení a rodinných záležitostí, jako jsou dědictví, společné jmění manželů nebo právě rozvod. *„Občanské poradny jsou zřizovány při nevládních neziskových organizacích a jejich posláním je asistovat všem klientům při řešení jejich tíživých situací. Poskytují věcně správné informace a kontakty na jiná odborná pracoviště a jsou především průvodcem klienta po celou dobu jeho obtíží“* (Arnoldová, 2016, str. 98).

Poradny mají za cíl informovat klienty v těchto oblastech o jejich právech a povinnostech a poskytovat jim podporu při jejich řešení. V občanských poradnách nepracují právníci, ale sociální pracovníci, tudíž nenahrazují advokátní kanceláře, což si spousta lidí myslí.

Asociace občanských poraden sdružuje občanské poradny v České republice. V roce 1997 bylo založeno Sdružení pro vybudování sítě občanských poraden, které této asociaci předchází. Asociace sdružuje 34 občanských poraden na 80 místech v České republice (Asociace občanských poraden).

Sociální pracovníci vycházejí ze základních zásad a principů a řídí se jimi. Jedná se o nestrannost, nezávislost, bezplatnost a diskrétnost. Kromě těchto principů existují další dva, a to univerzálnost a zastupitelnost. To, že je sociální pracovník nestranný, znamená, že poskytuje sociální poradenství bez ohledu na rasu, barvu pleti, jazyk, víru, politické zaměření a další okolnosti, které jsou diskriminující. Dále by se pracovník neměl nechat ovlivnit předsudky, postoji či pocity. Když mluvíme o nezávislosti sociálního pracovníka, je tím myšleno sledování legitimního zájmu především klienta, zabránění vlivu třetí strany nebo vnějších okolnostmi. Poradenství je bezplatné, takže občanský poradce nevyžaduje od klienta finanční odměnu nebo jiný dar. V neposlední řadě je sociální pracovník diskrétní, tzn. mlčenlivost o všem, co se dozví od klienta. Princip univerzálnosti označuje schopnost a flexibilitu poradce, který dokáže pomoci klientovi v různých oblastech života. Princip zastupitelnosti je důležitý v situaci, kdy se v poradně střídá více poradců, takže klient např. na druhé schůzce mluví s jiným poradcem než na první. Poradci si informace o klientech předávají, takže klient nemusí vyprávět svůj příběh opakovaně (Matoušek a kol., 2015).

Základním nástrojem sociálního pracovníka v občanské poradně je rozhovor. Poradci musí absolvovat kurz, podle něhož se naučí vést rozhovor. Tento kurz vychází z Eganova modelu.

5.1.2 Manželská poradna a rodinná poradna

Manželská a rodinná poradna je druh odborného sociálního poradenství. Je zakotvena v zákoně č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, § 37. *„Institucionalizovaná podoba manželského a rodinného poradenství má u nás již bezmála padesátiletou historii. V roce 1967 vznikla v Praze první stálá manželská poradna, (...) Kromě něj a dvou sociálních pracovníků působila v poradně externě řada dalších psychologů, posléze i právníci*

a několik lékařů (psychiatr, sexuolog, ale třeba také genetik)“ (Matoušek a kol., 2015, str. 143).

Manželské a rodinné poradny se liší od těch občanských oblastí své pomoci. Poskytují pomoc a poradenství rodinám s dětmi, manželům nebo jednotlivcům. Jejich žádost o pomoc se musí týkat rodinných či manželských problémů, které nedokážou řešit vlastními silami. *„Poradenství je zaměřeno na zvládání potíží v mezilidských vztazích, osobních a rodinných problémů, generačních sporů, rozvodu a porozvodových těžkostí, styku s dětmi, žárlivosti, nevěry, závislosti v rodině a obtíží v intimním životě“* (Schmidová, 2011, str. 53). Oproti tomu občanská poradna má širší oblast pomoci, jak už jsem zmiňovala v předešlé kapitole. Poradenství je poskytováno bezplatně. Pracovní tým v poradně tvoří sociální pracovník, psycholog a v některých poradnách i právník.

V rámci rozvodového poradenství se pracovníci v manželských a rodinných poradnách především snaží o nesporný rozvod nebo alespoň o zklidnění situace mezi partnery. Eliminace střetů a jejich negativních dopadů je důležitá především mezi partnery, kteří mají nezletilé děti. Ten, kdo požádá o pomoc, bývají většinou ženy (cca 50 %), muži vyhledávají pomoc méně často a zřídka požádají o pomoc oba manželé současně. Také se častěji na poradnu obrací partner, který je podveden, než ten, který podvedl (Matoušek, 2015).

Rozvodová situace přináší do života partnerů spoustu nepříjemných situací, které neumí sami řešit. Klienti se na poradnu většinou obracejí s prosbou o minimalizování takto vzniklých problémů. Konkrétně se může jednat o prosbu na sepsání návrhu na rozvod manželství, vypořádání společného jmění, výživné, poměry nezletilých dětí atd. Také může nastat situace, že klienti jsou do poradny posláni soudem nebo OSPOD(em) (Matoušek, 2015).

V manželské a rodinné poradně se setkáváme s několika metodami práce. Objevuje se zde obecné poradenství, které zahrnuje poskytování informací, ale i poradenství psychologické, které více reflektuje individuální situaci a potřeby klientů. Dále se využívají metody psychoterapie ve formě párové, individuální, skupinové nebo rodinné terapie. Poslední metodou je doprovázení. Některé poradny mohou nabízet i mediaci (Matoušek a kol., 2013).

Tak jako soud u sporných rozvodů zkoumá příčiny rozvodu, tak i pracovníci v poradnách by měli těmto příčinám věnovat pozornost. Na jejich základě pracovníci hodnotí, zda je rozvod neodvratitelný a jaká je kompatibilita jejich soužití (Matoušek, 2015).

Poradenská pomoc se liší v návaznosti na fáze zpracování rozvodového traumatu. Dle Matouška (2015) prochází klient pěti fázemi zpracování. Jedná se o fázi popření, smutku, zloby, druhé puberty a vyrovnání se. V první fázi si klient odmítá připustit, že je vztah opravdu u konce. Pracovník v této fázi pomáhá klientovi s přijetím celé situace a podává mu všechny potřebné informace. Ve fázi smutku pomáhá pracovník klientovi se zvládnutím dané etapy. Tato fáze spočívá především v podpoře a přípravě na fázi zloby, jež prohlubuje nepřátelství mezi partnery. V této fázi mohou mít klienti už po soudním řízení nebo znaleckých posudcích. Pracovník se snaží klienta uklidnit a poskytnout mu rady, jak postupovat dál. Fáze druhé puberty představuje vzdor partnerů, který může vést k neuváženým krokům. Klient si může hledat nové známosti, aby ukázal partnerovi, že se posunul v životě dál. Pracovník se snaží zabránit zbytečným, zvláště negativním rozhodnutím. V poslední fázi vyrovnání se přemýšlí klient nad životní náplní po rozvodu. V této fázi může pracovník s klientem řešit dorovnání styku s nezletilými dětmi či další věci, které ještě nejsou jasné (Matoušek, 2015, str. 150).

5.2 Mediace

Mediace slouží k mimosoudnímu řešení sporů. Je ukotvena v zákoně č. 202/2012 Sb., o mediaci, kde jsou rozebrány spory v netrestních věcech. V zákoně č. 257/2000 Sb., o probační a mediační službě se poskytuje mediace v trestněprávních sporech. „*Současná praxe rodinné mediace se vyvinula v průnicích mezi právem, sociální prací a poradenstvím (především psychologickým, z velké části rodinným a manželským)*“ (Matoušek, 2015, str. 109). Mediátor jako nezávislá osoba pomáhá partnerům najít konstruktivní řešení jejich konfliktu. Pomáhá partnerům najít takové řešení, které bude zohledňovat obě strany. „*Pro uchování své neutrality není mediátor ve sporu nikterak zájmově nebo mocensky angažován, tj. není obhájcem, poradcem ani psychologem, nerozhoduje o případné vině či nevině na rozpadu manželství*“ (Schmidová, 2011, str. 53).

Výsledkem mediace je dohoda, na které se podílely obě strany. O tomto výsledku rozhodují sami účastníci mediačního procesu. Tato dohoda je písemná a jsou zde podpisy jak účastníků řízení, tak i mediátora (Matoušek, 2013).

Mediace by se měla řídit několika základními principy, jichž může být více. Já jsem vybrala dle Matouška (2013) čtyři principy: nestrannost, vyváženost, neutralita a nezávislost. Princip nestrannosti představuje nezájatost mediátora, tzn. že nemá žádnou vazbu ani k jedné ze stran, a tudíž ke všem přistupuje stejně. Tento princip je zakotven v zákoně o mediaci v § 8 odst. 1 písm. a). „*Mediátor je povinen a) provádět mediaci osobně, nezávisle, nestranně a s náležitou odbornou péčí*“ (zákon č. 202/2012 Sb., o mediaci, § 8). Pokud si je mediátor vědom, že nedokáže tento princip v dané situaci dodržet, měl by od případu odstoupit. V principu vyváženosti jde především o to, aby se strany rovnoměrně podílely na řešení jejich situace. Mediátor by měl zajistit, aby každá strana měla prostor k vyjádření se k situaci a k navržení řešení. Princip neutrality představuje nehodnotící postoj mediátora, a to i navzdory jeho osobním hodnotám, názorům atd. Posledním principem je nezávislost. Tím je myšleno to, že mediátor nesmí být finančně, vztahově nebo psychicky propojen s klienty, např. příbuzenské vztahy, přátelé atd. (Matoušek, 2013).

V praxi se můžeme setkat s různými přístupy k mediaci. Nejčastější je mediace facilitativní a transformativní. Každý z těchto přístupů se na konflikt dívá odlišně. Facilitativní mediace je historicky první mediační přístup, podporující komunikaci mezi osobami tak, aby dosáhly kompromisu uzavřením mediační dohody. V tomto přístupu je kladen velký důraz na společnou dohodu mezi partnery. „*Facilitativní mediace bývá charakterizována tím, že strany jsou odpovědné za obsah mediace, zatímco mediátor je odpovědný za proces*“ (Matoušek, 2015, str. 110). Transformativní přístup se soustředí na posílení vzájemných vztahů a pochopení vlastní situace, přičemž se hledají možnosti jejich řešení. „*Transformativní mediace vychází z předpokladu, že i přes potenciálně destruktivní účinky konfliktu jsou lidé schopni vrátit se zpět k osobní síle nebo sebejistotě (posuny ke zmocnění) a ke svému vnímání otevřenosti a vnímavosti vůči ostatním (posuny k uznání).*“ (Matoušek, 2015, str. 113) Rozdíl mezi facilitativním a transformativním přístupem je především v tom, jak vnímají konflikt. Na základě toho se odvíjejí jejich cíle, postup řešení a přístup mediátora (Matoušek, 2015).

Rodinná mediace může být poskytována ve 3 podobách: soukromá praxe – volná živnost, služba nestátních neziskových organizací a podle zákona o mediaci. Mediátoři soukromníci poskytují mediaci pouze na základě dobrovolného rozhodnutí obou stran. Mediátoři své služby poskytují za poplatek, ale na druhou stranu mohou s klienty spolupracovat tak dlouho, jak si strany přejí. Mediátoři-soukromníci se mohou přidat do Asociace mediátorů České republiky. Tato asociace sdružuje profesionální mediátory. Mediace jako služba nestátních neziskových organizací poskytuje pomoc od roku 2005. „Tyto organizace většinou poskytují celou škálu služeb pro pomoc rodinám s dětmi a zaměstnávají řadu odborníků a profesionálů, z nichž část se zaměřuje přímo na rodinnou mediaci“ (Matoušek, 2015, str. 119). Mediace je v tomto případě poskytována bezplatně. Mediaci v režimu zákona o mediaci může poskytovat pouze mediátor, který je tzv. zapsaným mediátorem v seznamu mediátorů vedeném Ministerstvem spravedlnosti ČR. Aby mohl být zapsán, musí splnit kvalifikační požadavky a složit zkoušku z mediace (v našem případě z rodinné mediace). Mediace je v tomto případě poskytována za úhradu. První setkání je hrazeno dle vyhlášky č. 277/2012 Sb., o zkouškách a odměně mediátora. Toto první setkání není mediace, mediátor pouze nabízí stranám své služby. Až poté se strany dohodnou, jestli chtějí svoji situaci řešit pomocí mediace, či nikoliv (Matoušek, 2015).

5.3 Oddělení sociálně-právní ochrany dětí

Sociálně-právní ochrana dětí (dále jen SPOD) se řídí zákonem č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí. Ten dle § 1, odstavec 2) vymezuje SPOD jako:

- a) ochranu práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu,
- b) ochranu oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění,
- c) působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny,
- d) zabezpečení náhradního rodinného prostředí pro dítě, které nemůže být trvale nebo dočasně vychováváno ve vlastní rodině.

Ústředním orgánem v oblasti SPOD je Ministerstvo práce a sociálních věcí. Orgány vykonávajícími SPOD jsou především krajské úřady, obecní úřady s rozšířenou působností a obecní úřady. Mezi jejich hlavní úkoly spadá hájit zájmy a blaho dítěte. Pokud se rodiče např. nemohou domluvit na péči o dítě, orgán sociálně právní ochrany dětí (dále jen „OSPOD“) se stává kolizním opatrovníkem dítěte a ten následně hájí jeho

zájmy. OSPOD si vede evidenci, ve které může být dítě už z předešlé situace, kdy bylo např. řešeno nepříznivé rodinné prostředí apod., a tak se může kolizní opatrovník znát s účastníky. „Častěji se stává, že s jedním z rodičů, pozdějším účastníkem soudního řízení, se pracovník OSPOD setkává poprvé při poradenství, respektive při sepisování návrhu pro soud na úpravu výchovy a výživy dítěte“ (Matoušek, 2015, str. 75).

Role pracovníků OSPOD jako kolizních opatrovníků spočívá v procesním zastupování nezletilých dětí. Poskytují dětem potřebné informace, objasňují jim důsledky týkající se rozvodu a zjišťují, jaké má dítě názory, které následně zprostředkovávají soudu.

Návrh na rozvod manželství se posílá na soud ve trojím vyhotovení. Jeden návrh soud pošle druhému rodiči a další na OSPOD. Dále se návrh může poslat dalším zainteresovaným subjektům. V tomto případě se kolizní opatrovník po doručení návrhu seznamuje s rodiči.

Po doručení návrhu provádí kolizní opatrovník obsáhlejší šetření zaměřené především na ověření výpovědi rodičů. Zkoumají se zde poměry, ve kterých dítě vyrůstá. Jedná se např. o rodinné zázemí rodičů a jejich pracovní dobu, zajišťování základních domácích prací, jaké výchovné prostředky uplatňují apod. Šetření se provádí ve spolupráci s dalšími institucemi, jako jsou škola, rodinné nebo pedagogicko-psychologické poradny atd. (Matoušek, 2015).

Dalším krokem kolizního opatrovníka může být rozhovor s dítětem. Je potřeba, aby se pracovník na rozhovor náležitě připravil. Měl by odpovídat věku a psychickému stavu dítěte. Také bychom neměli zapomínat na jejich přání a pocity. Místo setkání je individuální. Můžeme se sejít s dítětem v místě bydliště, ve škole nebo na úřadě. Celý rozhovor zaznamená opatrovník ve zprávě k soudu. Cílem je získat informace o tom, jak dítě nahlíží na celou situaci, zda je informováno o tom, co se děje apod. (Matoušek, 2015).

Závěrečný návrh kolizního opatrovníka se vyhodnocuje z rozhovorů s rodiči, nezletilým dítětem, případně ze šetření v rodině nebo ze získaných poznatků od dětského lékaře, mateřské či základní školy. Návrh opatrovník poskytne soudu buď písemně, nebo ho sdělí ústně u soudního jednání. Pokud kolizní opatrovník zjistí, že nejsou řádně zajištěny potřeby dítěte, provede vyhodnocení rodinné situace a případně zpracuje individuální plán ochrany dítěte (Matoušek, 2015).

5.4 Sociálně-aktivizační služby pro rodiny s dětmi

Sociálně-aktivizační služby pro rodiny s dětmi (dále jen SASRD) se poskytují v terénní nebo ambulantní formě. Tato služba, jak už napovídá název, poskytuje pomoc rodině s dítětem v dlouhodobé krizové situaci, která ohrožuje jeho vývoj. Dle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, v §1, odstavci 2), poskytuje tyto základní činnosti:

- a) výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti,*
- b) zprostředkování kontaktu se společenským prostředím,*
- c) sociálně terapeutické činnosti,*
- d) pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.*

SASRD poskytují pomoc rodinám, které se nacházejí v příznivé situaci a nedokážou ji řešit vlastními silami. Rodiny s dětmi jsou často odkazovány na tuto službu OSPODEM. Služba se poskytuje rodinám bezplatně.

Pracovník v SASRD pomáhá klientovi s vyřizováním běžných záležitostí, zajišťuje podmínky pro vzdělávání dětí a volnočasové aktivity, pomáhá rodičům s nácvikem rodičovského chování a sociálních kompetencí v jednání na úřadech či školách. Dále může pracovník pomáhat klientovi s jeho finanční situací nebo s hledáním zaměstnání (vyhláška 505/2006 Sb.). Konkrétně se jedná o oblasti vztahů v rodině, péče o děti, bytových podmínek, financí a vzdělávání dětí. Dalo by se říct, že se jedná o komplexní pomoc pro rodinu s dětmi.

Pokud se klient nachází v rozvodové situaci, může pracovník SASRD provést mediaci. Je to pro rodinu výhodné z toho hlediska, že k soudu půjdou již s ústní dohodou a v nejlepším případě s urovanými vztahy. Na SASRD se může obrátit klient, který je obětí domácího násilí. Pracovník v takovém případě podporuje klienta, navrhuje řešení a zprostředkovává mu kontakt na další služby, jako je např. azylový dům pro matky s dětmi.

6 Role sociálního pracovníka v rozvodové situaci

V této kapitole nejdříve nastíním teorii rolí. Následně se budu věnovat rolím sociálního pracovníka a přístupům k praxi. Nakonec popíšu principy pomoci.

6.1 Teorie rolí

Za zakladatele teorie rolí jsou považováni G. H. Mead (1934) a R. Linton (1936). Jejich teorie je spojována se sociologickým paradigmatem strukturálního funkcionalismu. Dále je také rozpracovaná představiteli jiných sociologických a sociálně psychologických teorií (Matoušek, 2007).

„Sociální role jsou kulturně předepsány. Každý jedinec se v rámci své kultury nebo v rámci skupiny, ke které patří, identifikuje s tou rolí, která mu náleží. Sociální role se stávají determinantami chování svých představitelů a ovlivňují celou škálu situací, kterými jedinec prochází“ (Matoušek, 2013, str. 86). Teorie rolí vychází z předpokladu, že lidé zaujímají ve společnosti různé role, od kterých následně očekáváme specifické jednání. Tyto role souvisí vždy s určitou sítí vztahů.

Role mohou být připsané, získané a vnucené. S připsanými rolemi se člověk setká už v momentě, kdy se narodí. Jedná se např. o věk či pohlaví. Získané role člověk nabývá v průběhu života a je to výsledek naší činnosti, např. vzdělání. Do vnucených rolí se člověk dostává výsledkem činnosti druhé osoby. Jde např. o nezaměstnanost, vojenskou službu atd. (Matoušek, 2007).

Mezi rolemi mohou nastat různé konflikty. R. K. Merton tyto rolové konflikty popsal. Jedná se o konflikt mezi rolemi, konflikt rolových očekávání, dvojznačnost role a já-role konflikt. Konflikt mezi rolemi nastává, když jeden člověk zastává více rolí a ty jsou nekompatibilní. Když mají lidé neshodná očekávání vůči určité roli, jedná se o konflikt rolových očekávání. Dvojznačnost role nastává v situaci, kdy si člověk není jistý, co je obsahem jeho role. V případě já-role konfliktu se jedná o situaci, kdy nastává nesoulad mezi kapacitou nositele role a kompetencemi pro výkon jeho role (Matoušek, 2007).

V teorii rolí můžeme narazit na problém rolové distance. Jedná se o situaci, kdy sociální pracovník musí při jednání s klientem oddělit jeho osobní postoje od profesionální role. Toto oddělení osobních postojů od profesionální role může mít za následek nemožnost vytvoření otevřeného a upřímného vztahu s klientem.

„Teorie rolí v praktické sociální práci umožňuje určitou problémovou situaci klienta chápat jako rolový konflikt. Taková interpretace může být pro klienta přijatelnější než jiná, protože v ní není osobní kritika ani morální odsouzení a vytváří prostor pro intervenci a změnu“ (Matoušek, 2007, str. 217). V tomto případě, se teorie rolí zabývá souvislostmi mezi osobními problémy klienta a sociální strukturou (Matoušek, 2007).

6.2 Role sociálního pracovníka a přístupy k praxi

Sociální pracovníci se v průběhu výkonu jejich povolání setkávají s řadou rolí, které se navzájem prolínají. Podle náplně jejich práce se mohou role také měnit. Například administrativní pracovník a pracovník přímé péče zastupují rozdílné role. Ovšem žádné odvětví sociální práce nepředstavuje pouze jeden typ role. *„K objasnění povahy těchto různých činností lze vyčlenit několik odlišujících se typů. V praxi může jeden nebo druhý přístup převládat podle požadované pracovní náplně, charakteru zařízení, stylu vedení organizace, cílů a prostředků jejího programu atd.“* (Řezníček, 2000, str. 63).

Činnosti lze podle Řezníčka (2000) rozdělit na několik typů. Prvním typem je pečovatel nebo poskytovatel služeb. Tyto činnosti se poskytují zejména v pobytových zařízeních nebo v domácnostech. Pracovník pomáhá klientům s každodenními činnostmi, které nemůžou vykonávat vzhledem k jejich postižení, onemocnění, slabosti nebo jiné neschopnosti. Zprostředkovatel služeb pomáhá klientovi se získáním potřebných informací o zdrojích pomoci. *„Sociální pracovník zastává funkce situačního diagnostika, odhadce dostupných zdrojů pomoci, informátora klienta, toho, kdo klientovi případně doporučuje jiné zařízení, obhájce jeho potřeb a koordinátor osob účastnících se práce s klientem“* (Řezníček, 2000, str. 63). Cvičitel sociální adaptace pomáhá klientovi účinněji řešit jeho problémy. Pracovník v této situaci zastává funkci učitele nebo trenéra sociálních a adaptačních dovedností. Získat náhled na svoje postoje, pocity a způsoby jednání pomáhá klientům poradce nebo také terapeut. Zaměřuje se na osobní růst a adaptabilitu. *„V této roli se chápe funkcí psychosociálního diagnostika, poradenského pracovníka, socioterapeuta, případně výzkumníka v praxi“* (Řezníček, 2000, str. 63). Další typ představuje případový manažer. Pomáhá klientovi v situaci, kdy má více zdravotních a sociálních problémů a hledá vhodné a souvislé poskytování více služeb. Pracovník se snaží o tzv. kontinuu služeb, tzn. efektivní sladění všech služeb, které klient potřebuje k dosažení určitého cíle. Jeho hlavní funkce je případová diagnostika,

plánování služeb, hledání návazných služeb a jiných poskytovatelů pomoci, pravidelné sledování poskytovaných služeb a hájení zájmů klienta. Manažer pracovní náplně plánuje načasování a pravidelnost intervence, sleduje kvalitu služeb a zpracovává průběžně informace. Jedná se o pracovníky ve velkých zařízeních, která mají velkou klientelu a je zapotřebí operativní rozhodování a zasahování. Osoba, která v zařízení zajišťuje supervize, výcviky, konzultace a řídí pracovníky, se nazývá personální manažer nebo také personalista. Dále se můžeme setkat s administrátorem, což je vedoucí pracovník nebo ředitel zařízení. Administrátor plánuje, rozvíjí a zavádí způsoby práce, služby a programy, sloužící příslušné klientele. Mezi jeho hlavní funkce patří manažerská funkce, funkce vnitřního a vnějšího koordinátora, funkce plánovače a v neposlední řadě funkce odborného hodnotitele programů. Poslední typ role je činitel sociálních změn. Jedná se o pracovníka, který se angažuje při řešení širších společenských problémů (Řezníček, 2000).

Dále můžeme rozdělit typy sociálních pracovníků podle přístupu k praxi. Dle Banksové (Banksová 1995, 1998 dle Matoušek a kol., 2013) se v praxi prolínají čtyři přístupy a těmi jsou: angažovaný sociální pracovník, radikální sociální pracovník, byrokratický pracovník a profesionální pracovník. Angažovaný sociální pracovník je rovnocenným partnerem klienta. S klienty jedná přátelsky a empaticky. Problém, který může v tomto přístupu nastat, je především vytvoření si osobního vztahu s klientem a s tím spojené stranění klientovi. Radikální sociální pracovník je také rovnocenným partnerem klienta, ale rozdíl je ten, že klade důraz na společenskou změnu. Byrokratický sociální pracovník představuje v praxi úředníka, který odděluje své osobnostní hodnoty od hodnot zaměstnavatele. Profesionální pracovník klade důraz na individuální vztah s klientem a jeho prioritou je zájem klienta.

6.3 Principy pomoci

„Ten, kdo pracuje s lidmi v rozvodu, musí být připraven na to, že většina klientů budou lidé, kteří si rozvod přejí méně než jejich partner“ (Matoušek a kol., 2005, str. 68). Při práci s klienty v rozvodu je důležité, aby sociální pracovník zůstal neutrální a nestavěl se na stranu žádného z partnerů. I přesto je ale potřeba přistupovat ke klientovi empaticky. Klienti během rozvodu mají tendenci k podbízivému chování vůči druhému partnerovi. Měli bychom klienta nechat učinit rozhodnutí, které on považuje za správné,

a nemoralizovat ho. Každý člověk má právo dělat rozhodnutí sám za sebe a následně za tato rozhodnutí nést následky (Matoušek, 2005).

Při práci s klienty ovládají pracovníky morální soudy, jež komplikují pracovníkovo profesionální pomáhání. Pracovník musí rozlišovat dvě situace. První je porušení zákona. Jedná se např. o domácí násilí, zanedbání výchovy dítěte atd. Druhá situace se dá kvalifikovat pouze jako překročení obecných morálních norem, např. pomluvy. Je vhodné, pokud pracovník u sebe nalézá nějaké morální soudy, probrat to se supervizorem. Pokud jednání klienta přesahuje chápání a ztotožnění pracovníka, je vhodné předat případ kolegovi (Matoušek, 2005).

Během rozvodu i po něm jsou klienti zaplaveni velmi intenzivními emocemi. Jednání pod jejich vlivem by mohlo být pro okolí, ale především pro bývalého partnera nebezpečné. Je proto nejvhodnější strategií krizová intervence. Mělo by být umožněno ventilování těchto emocí. Pracovník by si měl dát pozor, aby klienta nepodporoval v plánech na realizaci pomsty či jiných kroků, které by mohly být nebezpečné pro bývalého partnera nebo okolí (Matoušek, 2005).

Většinou klienti nechtějí komunikovat s bývalým partnerem. To ale není možné, pokud mají z manželství děti. *„Apel na zájmy dětí je možné udělat podle návodu manželů Kantzlerových (1998). Volně parafrázováno zní jejich poučení rozvádějících se manželů následovně: Děti se s rodiči silně ztotožňují. Děti mají polovinu všech svých hlavních zkušeností od otce a polovinu od matky. Když matka pomlouvá otce nebo když otec pomlouvá matku, říkají tím dítěti, že polovina dítěte je špatná. Tím nevědomky podkopávají pocit vlastní hodnoty“* (Matoušek, 2005, str. 69). Toto je velice důležité pro zachování určité harmonie i po rozvodu s partnerem. Partneři by si měli uvědomit, že to je rozvod a rozvrat především mezi nimi a dětmi např. za nevěru jednoho z partnerů nemůžou. Především je důležité si uvědomit, že bývalý/a manžel/ka, zklamal/a jako partner/ka, ale ne jako rodič. Mohou nastat situace, kdy partner zklame i jako rodič, ale i přesto by si na to mělo dítě udělat vlastní názor (Matoušek, 2005).

B. Praktická část

Praktická část mé bakalářské práce bude zaměřena na otázku, jaká je role sociálního pracovníka v rozvodové a porozvodové situaci. Rozhovory budu dělat s pracovníky občanské, manželské a rodinné poradny a s pracovníky orgánu sociálně právní ochrany dětí. Zaměřím se na organizace v Hradci Králové a jednu organizaci v Moravské Třebové, protože jsem zde měla praxi. Chtěla bych zjistit, jaká je role sociálního pracovníka v rozvodové situaci a porozvodové péči. Dále by mě zajímalo, jaké mají pravomoci, které mohou použít, a v čem konkrétně mohou lidem v rozvodové situaci pomoci. Celý výzkum bude proveden kvalitativní výzkumnou metodou, a to formou polostrukturovaného rozhovoru.

7 Metodika výzkumu

V této kapitole se budu zabývat metodami, s jejichž pomocí budu realizovat svůj výzkum. Nejdříve představím hlavní cíl zkoumání a dílčí výzkumné otázky, které pomocí transformační tabulky transformuji do tazatelských otázek. Dále zdůvodním vybranou výzkumnou strategii a techniku sběru dat. V další kapitole představím soubor informantů, na nichž budu svůj výzkum aplikovat. Poté popíšu, jak a v jakém prostředí budu realizovat výzkum. V následující kapitole se budu zabývat tím, jak jsem se na výzkum připravovala a jaký byl jeho průběh. V poslední kapitole budu interpretovat zjištěné informace.

7.1 Cíl výzkumu a dílčí výzkumné otázky

Hlavním cílem mého výzkumného šetření je zjistit, jakou roli mají sociální pracovníci v rozvodovém řízení a porozvodové péči. Hlavní cíl je rozdělen na další tři dílčí výzkumné cíle a dílčí výzkumné cíle druhého řádu, které budou následně rozpracovány v transformační tabulce. Tyto cíle jsou:

DVC 1: Zjistit, jak vnímají sociální pracovníci možný konflikt rolí.

DVC 1.1: Zjistit, v jakých situacích dochází ke konfliktu rolí.

DVC 1.2: Zjistit, jak se sociální pracovníci vyhýbají těmto situacím.

DVC 2: Zjistit, jak se role sociálního pracovníka mění v souvislosti s fází rozvodu.

DVC 2.1: Zjistit, zda se jejich role mění.

DVC 2.2: Zjistit, v čem je jejich role jiná.

DVC 2.3: Zjistit, o jaké role se jedná.

DVC 2.4: Zjistit, jaké metody práce v daných rolích sociální pracovníci používají.

DVC 3: Zjistit, jaké rezervy sociální pracovníci ve své roli spatřují.

DVC 3.1: Zjistit, zda je rozsah pomoci klientům v rozvodové situaci dostačující.

DVC 3.2: Zjistit, v jaké oblasti mají sociální pracovníci nejmenší rozsah pravomocí k pomoci klientům.

7.2 Transformace dílčích cílů do tazatelských otázek

Tab. 1: Transformační tabulka

Dílčí výzkumný cíl	Dílčí výzkumný cíl 2. řádu	Indikátory	Sada tazatelských otázek
DVC 1.: Zjistit, jak vnímají sociální pracovníci možný konflikt rolí.	DVC 1.1: Zjistit, v jakých situacích dochází ke konfliktu rolí.	Konflikt rolí	Dochází někdy ke konfliktu Vašich rolí?
	DVC 1.2: Zjistit, jak se sociální pracovníci vyhýbají těmto situacím.	Předcházení rolových konfliktů	Jak se těmto situacím vyhýbáte?
DVC 2.: Zjistit, jak se role sociálního pracovníka mění v souvislosti s fází rozvodu.	DVC 2.1: Zjistit, zda se jejich role mění.	Fáze rozvodu	Mění se Vaše role podle toho, zda se člověk nachází před rozvodem nebo po rozvodu (péče o dítě apod.)?
	DVC 2.2: Zjistit, v čem je jejich role jiná.	Situace měnící role	V čem konkrétně je Vaše role jiná?
	DVC 2.3: Zjistit, o jaké role se jedná.	Role	V jaké roli se při práci s klientem v rozvodové situaci ocitáte?
	DVC 2.4: Zjistit, jaké metody práce v daných rolích sociální pracovníci používají.	Metody práce	Jaké metody práce při práci s klientem používáte? Mění se Vaše metody práce podle toho, v jaké jste roli?

DVC 3.: Zjistit, jaké rezervy sociální pracovníci ve své roli spatřují.	DVC 3.1: Zjistit, zda je rozsah pomoci klientům v rozvodové situaci dostačující.	Rozsah pomoci	Myslíte si, že je rozsah Vaší role při práci s klienty v rozvodové situaci dostačující? Co v této roli nacházíte, že je špatně nebo nedostačující?
	DVC 3.2: Zjistit, v jaké oblasti mají sociální pracovníci nejmenší rozsah pravomocí k pomoci klientům.	Oblasti pomoci	U které oblasti v rozvodové situaci Vám přijde, že máte nejmenší roli (pravomoci)?

Zdroj: Vlastní

7.3 Výzkumná metoda

Pro výzkum jsem zvolila kvalitativní výzkumnou metodu. Tuto metodu jsem vybrala kvůli povaze mého výzkumu, který je velmi subjektivní. Definic kvalitativního výzkumu je více, ale já jsem vybrala definici od Creswella: „*Kvalitativní výzkum je proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému. Výzkumník vytváří komplexní holistický obraz, analyzuje různé typy textů, informuje o názorech účastníků výzkumu a provádí zkoumání v přirozených podmínkách*“ (Creswell in Hendl, 2005, str. 50).

Předností kvalitativního výzkumu je zkoumání daného problému v přirozeném prostředí. Dále za výhodu lze považovat pružnost výzkumu. Tím se rozumí to, že můžeme v průběhu výzkumu doplňovat nebo upravovat otázky a celkově se náš výzkum může dále rozvíjet. Do výzkumu můžeme také zohlednit názory respondentů. Za nevýhodu můžeme ovšem považovat časovou náročnost výzkumu nebo ovlivnění výzkumu našimi preferencemi. Oproti tomu kvantitativní přístup je více strukturovaný a jeho závěry lze zobecnit. Kvalitativní výzkum používá induktivní postupy a kvantitativní výzkum používá postupy dedukce (Hendl, 2005).

Jako techniku sběru dat jsem zvolila polostrukturovaný rozhovor, který je tvořen z otevřených otázek. Tuto techniku jsem zvolila především pro jeho volnější průběh. V průběhu rozhovoru je možné klást doplňující otázky, které nám mohou upřesnit získané odpovědi. Otevřené otázky dávají respondentovi větší svobodu ve vyjádření vlastního pohledu či názoru. Tato technika sběru dat se mi zdála jako nejvhodnější pro můj výzkum, protože umožňuje co největší interakci s respondentem (Hendl, 2005).

7.4 Volba výzkumného souboru a jeho charakteristika

Respondenti tohoto výzkumu jsou sociální pracovníce z vybraných zařízení, pomáhající lidem v rozvodovém řízení. Respondentů je celkem 5 a pocházejí ze tří různých zařízení. Konkrétně se jedná o občanskou poradnu, rodinnou poradnu a orgán sociálně-právní ochrany dětí. Všechna zařízení se vyskytují ve východních Čechách.

Jako první jsem si vybrala občanskou poradnu, protože jsem zde měla praxi. V této poradně jsem získala rozhovory od tří respondentek. Tyto rozhovory probíhaly osobně a byly nahrány na diktafon s předchozím svolením respondentek.

Druhý rozhovor jsem uskutečnila v rodinné poradně. Zde se mi podařilo získat rozhovor s jednou respondentkou. Rozhovor opět probíhal osobně a byl nahrán na diktafon.

Dále jsem se rozhodla oslovit sociální pracovníci z OSPODU. Tento rozhovor probíhal v online prostředí kvůli situaci pandemie covid-19. Opět s předchozím svolením byl rozhovor nahrán na diktafon.

Tato tři zařízení jsem si vybrala především kvůli jejich široké působnosti pomoci. Myslím si, že právě ta se nejčastěji dostávají do styku s klienty v rozvodových situacích a zároveň mají nejširší rozsah pomoci.

Tab. 2: Respondenti

Označení respondenta	Další relevantní informace
SP1	Žena, věk 35–40 let, sociální pracovníce, občanská poradna
SP2	Žena, věk nad 30 let, sociální pracovníce, občanská poradna
SP3	Žena, věk 25–30 let, sociální pracovníce, občanská poradna
SP4	Žena, věk nad 30 let, sociální pracovníce, rodinná poradna

SP5	Žena, věk nad 40 let, sociální pracovníce, OSPOD
-----	--

Zdroj: Vlastní

7.5 Průběh výzkumu a jeho rizika

Výzkum probíhal ve třech etapách. Prvním krokem v mém výzkumu bylo nastudování si informací o organizacích, ve kterých chci kontaktovat daného sociálního pracovníka, abych věděla, zda jsou tyto respondenti relevantní pro můj výzkum. Dalším krokem bylo jejich oslovení. Všechny respondentky jsem oslovila přes e-mailovou korespondenci. Tímto způsobem jsem jim představila moji bakalářskou práci a cíl výzkumu. Poslední fází byly samotné rozhovory. Všechny kromě posledního byly realizovány v dané organizaci. Rozhovory vždy probíhaly v soukromí, aby nikdo rozhovor nenarušoval a respondent se cítil komfortně. Poslední rozhovor s pracovnící OSPOD se uskutečnil prostřednictvím online setkání z důvodu situace spojené s pandemií covid-19. Polostrukturované rozhovory trvaly v průměru 30 minut a proběhly v lednu až v únoru 2022.

Za rizikový faktor považuji nahrávání rozhovorů na diktafon. Všechny mé respondentky byly obeznámeny s nahráváním rozhovorů na diktafon, ale dle mého názoru by se cítily asi lépe, kdybych rozhovor nenahrávala. Z toho plyne riziko uzavřenosti respondenta a lehkého narušení bezpečného prostředí. Dále bych se mohla dopustit neetického jednání, pokud bych respondentky dostatečně neobeznámila s hlavním cílem mé bakalářské práce, odpovědi by tak mohly být zkreslené. Za největší riziko považuji nepochopení mých otázek na dané téma. Před každým rozhovorem jsem respondentkám řekla, ať se neváhají zeptat, pokud by jim nebyla otázka úplně jasná. Kdyby odpovídaly na něco jiného, než se ptám, výzkum by mohl být těmito odpověďmi zkreslen.

7.6 Způsob zpracování získaných dat

Rozhovory všech respondentek byly s jejich svolením nahrány na diktafon. Následně jsem je všechny přepsala. Tento způsob přepisu se nazývá transkripce a označuje doslovný přepis mluveného projevu do písemné podoby (Hendl, 2005).

Údaje, které jsem získala z odpovědí respondentek, jsem začala postupně analyzovat. Roztřídila jsem je podle výzkumných dílčích cílů a dílčích cílů druhého řádu do transformační tabulky, abych docílila hlavního výzkumného cíle mé bakalářské práce.

8 Popis a interpretace dosažených výsledků

V této kapitole se budu věnovat popisu a interpretaci získaných dat. Výsledky získané z výzkumu rozdělím do dílčích výzkumných cílů a dílčích výzkumných cílů druhého řádu. Odpovědi budu zaznamenávat konkrétními citacemi respondentek a následně vyhodnotím, zda se mi povedlo naplnit daný dílčí cíl.

8.1 DVC 1

DVC 1: Zjistit, jak vnímají sociální pracovníci možný konflikt rolí.

První výzkumný dílčí cíl zkoumá možné konflikty rolí sociálních pracovníků při práci s klienty v rozvodovém řízení. Abych ho docílila, rozdělila jsem ho na další dva dílčí cíle druhého řádu.

DVC 1.1: Zjistit, v jakých situacích dochází ke konfliktu rolí.

Respondentky se ohledně konfliktů většinou shodovaly. Buď konflikt rolí souvisí s nezkušeností nebo s nevyřešeným konfliktem, který má člověk v sobě. Respondentka SP 1 odpověděla na otázku „*Dochází někdy ke konfliktu vašich rolí?*“ takto: „*Já tam tyto konflikty nemám, ale věřím, že někteří sociální pracovníci ano. Ne všichni to mají sami v sobě vyřešený. Měla jsem kolegyni a ta byla obětí domácího násilí. Bohužel se na to nepřišlo. Potom byl průšvih, když měla klienta, který byl obětí domácího násilí, protože nemůže být objektivní. Takový člověk by neměl být v této pomáhající profesi. Je to blbý.*“ Respondentka popsala situaci své bývalé kolegyně. Myslím si, že se toto dá velice těžko ovlivnit, spíše je to na zodpovědnosti sociálního pracovníka. Pokud opravdu ví, že má nějakou špatnou zkušenost z minulosti, která by ho mohla ovlivnit, měl by se práci s klientem s podobnými zkušenostmi vyhnout.

Respondentka SP 2 konflikty rolí reflektuje v souvislosti s délkou praxe. „*Dříve jsem měla nějaký konflikt, když jsem začínala. Ale teď už to mám v sobě vyřešený.*“ Když člověk nastupuje do nové práce, je přirozené, že má určité představy o cílové skupině. Tyto představy souvisí s našimi stereotypy či předsudky, které se v průběhu praxe mění, nebo úplně vymizí.

Dále může vzniknout konflikt rolí, pokud má klient jiné očekávání než sociální pracovník. Respondentka SP 3 nachází největší rolový konflikt v očekávání klienta. Většinou se jedná o představu, že sociální pracovník vyřeší všechny problémy za klienta. „*Myslím si,*

že se to určitě někdy stává. Klienti někdy od nás a od té naší role očekávají, že všechno uděláme za ně, ale když zjistí, že to tak není, tak vznikne konflikt.“ Respondentky SP 4 a SP 5 se shodují na tom, že je důležité klientovi vymezit, v jaké roli se sociální pracovník nachází. SP 4: *„Musí si to sociální pracovník ohlídat samozřejmě. Pokud se jedná o roli sociálního pracovníka a mediátorky, tak vždy klientovi dopředu sdělím, kdy bude mediace a kdy poradenství, aby v tom klient, a i případně já neměla zmatek.*“ SP 5: *„V případě, že pracovník se na začátku nejasně vymezí klientům, např. že teď je v roli kolizního opatrovníka s těmito oprávněními a teď jsem v roli sociálního pracovníka veřejno-právní ochrany a budu posuzovat, zda je vaše dítě ohrožené, tak určitě může dojít k zásadním kolizím, protože ta očekávání jsou nenaplnitelná a může poté dojít ke konfliktu.*“ V těchto případech mluvíme o konfliktu rolových očekávání. Pokud klientovi dostatečně nevysvětlíme, v jaké jsme roli, může od nás mít jiné očekávání a naopak.

DVC 1.2: Zjistit, jak se sociální pracovníci vyhýbají těmto situacím.

Většina respondentek se shodla na tom, že je potřeba klientovi na začátku konzultace vymezit naše role. Je důležité jim popsat, s čím konkrétně jim můžeme pomoci a kde naše role končí. SP 3 na otázku *„Jak se těmto situacím vyhýbáte?“* odpověděla následovně: *„Je opravdu důležité stanovit si hranice a na začátku konzultace nebo setkání s klientem vysvětlit, jaké činnosti my jako sociální pracovnice můžeme poskytnout. Můžeme klientovi dát letáček, kde jsou sepsány činnosti, které poskytujeme, aby se klient lépe orientoval.*“ Co se týče předcházení konfliktům, které může mít člověk v sobě, tak na to odpověděla respondentka SP 1 následovně: *„Tomuto lze těžko předcházet, protože někdy ani nevíme, že nějaký konflikt v sobě máme. Je ale opravdu důležité reflektovat naše pocity. Máme každý týden v úterý individuální konzultace s vedoucím poradny a tam můžeme reflektovat, co se dělo na konzultacích. Je to dobrý způsob, jak reflektovat svoje pocity a vyslechnout si názor někoho jiného. Také samozřejmě pomáhá supervize, kde si můžeme poradit navzájem a jdeme do hloubky.*“

Ne pro každou sociální pracovníci bylo lehké odpovědět na otázky týkající se rolových konfliktů. Musely se nad touto věcí opravdu více zamyslet, než odpověděly. Ne všechny respondentky reflektují nějaký vážný konflikt rolí a ani se nad tím nepozastaví.

8.2 DVC 2

DVC 2.: Zjistit, jak se role sociálního pracovníka mění v souvislosti s fází rozvodu.

Druhý dílčí výzkumný cíl se snaží odpovědět na otázku, jak se role sociálního pracovníka mění, pokud se klient nachází před rozvodem, nebo řeší spíše porozvodovou situaci. Každá situace obnáší jiné problémy, které jsou potřeba řešit, a s tím souvisí i různé metody práce, které sociální pracovník používá.

DVC 2.1: Zjistit, zda se jejich role mění.

Z odpovědí respondentek vyplývá, že se role jako taková nemění, ale spíše se trochu mění jejich přístup. Před rozvodem je klient více rozrušený a řeší několik věcí najednou, takže potřebuje větší podporu. Když se nachází už po rozvodu, většinou potřebuje vyřešit pouze jeden problém, např. se jedná o výživné nebo péči o dítě. Respondentka SP 1 odpověděla následovně: *„Jo, určitě jo. Když přijde před rozvodem, tak tam zjišťujeme, zda je možnost tu situaci zachránit. Jestli zkoušeli nějaké poradenství, můžeme nazdrojovat na různé rodinné terapeuty nebo vyslechnutí, jaký problém je, jak je situace vyhrocená, jestli spolu rodiče komunikují, nebo to odnáší děti. Pokud rodiče mají konflikty mezi sebou, tak se snažíme jim dát jiný pohled, aby se situace uklidnila. Pokud je už po rozvodu, tak se pořád řeší děti, a aby to pro ně bylo v klidu. Ale většinou ten problém není už tak veliký jako při rozvodu. Je to hodně individuální. To, s čím přijdou, tak se to téma otevře.“* Z odpovědi vyplývá, že se nemění celá role sociálního pracovníka, ale spíše přístup, jakým ke klientovi přistupujeme.

Také respondentka SP 4 vnímá rozdíl spíše v přístupu než v roli celkově. *„Před rozvodem se řeší, věci jak budou, jak je nastavit nově. Také se tam probírají zranění, kterými si ti klienti procházejí. Řeší se vztahové věci, ale není to předmětem našeho řešení. Když přijdou po rozvodu, tak je to většinou po delší době a řeší se, jestli jim to vyhovuje, nebo nevyhovuje a také tam vznikají nové konflikty, jak jsou ty rodiče od sebe. Takže vznikají nové typy konfliktu, např. že nedodržují časy, kdy se děti mají vracet domů nebo kdy si je mají vyzvednout, výživné. Někdy se může stát, když mají dohodu, tak že po roce třeba se přenastavuje nastavení té dohody. Zjišťují, že to, jak si to nastavili, pak v reálu moc nefunguje.“*

Jenom respondentka SP 5 nachází rozdíl v rolích. *„Určitě ano. Pokud se na nás obrátí rodiče uvažující o rozvodu a chtějí se pozeptat, co by to obnášelo, a je to obecné poradenství, tak pak je to sociálně právní ochrana u ohroženého dítěte a podáváme běžné, obecné poradenství o úskalí jednotlivých procesů anebo popisujeme naše kompetence.“*

Jakmile rodiče zahájí soudní řízení a formou usnesení a OSPOD je jmenován do funkce kolizního opatrovníka, tak je to o jiné roli a je potřeba to komunikovat s klientem. Je důležité říci, že tu roli kolizního opatrovníka vymezuje primárně občanský zákoník, zákon o zvláštních řízeních soudních anebo občansko-soudní řád. Tyhle ty předpisy, které se vážou k civilnímu občansko-právnímu řízení. Kdežto zákon o sociálně-právní ochraně dětí, to je speciální zákon, který v sobě obsahuje věcnost, kompetenci, ale i procesy. Takže už i tyhle předpisy rozdělují ty role, ve kterých se my jako sociální pracovníci OSPODU můžeme vyskytovat.“ SP 5 je pracovníci OSPODU, která má jiné kompetence než sociální pracovník v občanské nebo rodinné poradně. Také rozsah pomoci je zde rozsáhlejší. Rozdíl v rolích, jak popisuje respondentka, je očividný již v právních ukotveních.

Ne ale všechny respondentky viděly v rolích, ve kterých se ocitají, rozdíl. Respondentka SP 2 odpověděla následovně: *„Myslím si, že v roli poradce jsem v obou fázích, v před i případně po. Je pravda, že většinou k nám chodí klienti před rozvodem, ale i po rozvodu k nám chodí klienti a pořád jsem v roli poradce.“* Tato respondentka pracuje v občanské poradně, kde je její hlavní náplní poradenství, tudíž jinou hlavní roli v této situaci nespátřuje.

DVC 2.2: Zjistit, v čem je jejich role jiná.

Na tuto otázku rozsáhleji odpověděla pouze respondentka SP 5, což je očividné z předešlého dílčího cíle. *„Jak už jsem řekla v předešlé otázce, jedná se především o naši náplň práce, která se odvíjí od právních předpisů. Po rozvodu spíše poskytujeme poradenství a před rozvodem se spíše ocitáme v roli kolizního opatrovníka.“*

Respondentka SP 4 vidí rozdíl především v rozsáhlosti problému a s tím spojených rolí. *„Před rozvodem je moje role rozsáhlejší. Můžu být v roli poradce, mediátorky nebo zprostředkovatele jiné služby. Klienti, kteří mají rozvod už za sebou, většinou nemají problémy tolik rozsáhlé, proto se ocitáme většinou pouze v roli poradce.“* Nemusí to tak být pokaždé, ale většinou klienti před rozvodem zažívají mnohem více problémů a dopadů, které musí řešit. Po rozvodu spíše chtějí něco přenastavit, jedná se např. o péči o dítě nebo výživné. Mohou ale také vzniknout nové problémy, které je potřeba řešit.

Další respondentky buď označily, že rozdíl v rolích nevidí, nebo nenachází konkrétní rozdíly. Jak už jsem zmínila v předchozím dílčím výzkumném cíli, jedná se hlavně

o změnu v přístupu. SP 1: „*Před rozvodem je klient velice rozrušený a může se stát, že první schůzka bude velmi emotivní a bude spíše o vyjádření pocitů. Proto je potřeba, abychom klientovi vyjádřili podporu a nechali ho se vyjádřit. Celý proces je většinou velmi emotivní. Může se jednat i o klientku, která je ohrožená domácím násilím. Co se týče problémů po rozvodu, je ta situace už klidnější.*“ Tento hlavní rozdíl vnímají především sociální pracovnice v poradenství. Jejich role se většinou nemění a tato situace není výjimkou.

DVC 2.3: Zjistit, o jaké role se jedná.

Jelikož jsem vedla rozhovory se sociálními pracovníci především z poraden, jejich odpověď byla většinou stejná. Respondentka SP 1 na otázku – „*V jaké roli, se při práci s klientem v rozvodové situaci, ocitáte nejčastěji?*“ – odpověděla následovně: „*V občanské poradně se ocitám v roli podpory, když přijde klient do občanské poradny, tak přijde, ne že hledá tu podporu, nebo takhle to vnímám já, ale spíš ho sem někdo poslal.*“ Klienti, kteří se nacházejí v rozvodové situaci, vyhledávají pomoc především v sepisování písemností. Poradce by sice neměl zastávat přímo roli psychologa, ale měl by umět poskytnout podporu klientovi. Podobně odpověděly respondentky SP 2 a SP 3. SP 3: „*V roli sociálního pracovníka nebo také poradce, nejčastěji sepisujeme písemnosti ohledně rozvodu, jako je dohoda o stanovení výživného nebo návrh na rozvod manželství.*“ Respondentka SP 3 reflektuje svoji roli jasně a srozumitelně. Prvky podpory v této roli nejsou tolik evidentní jako u respondentky SP 1.

Respondentka SP 4 odpověděla následovně: „*V roli sociální pracovnice. Především provázím klienta celou situací. V poradně máme takový heslo, protože tady pracují sociální pracovníci, terapeuti a psychologové. A máme to rozdělený tak, že sociální pracovník dělá pořádek v životě a psycholog, případně terapeut, dělá pořádek v duši. Takže provázení situací. Někdy je to více informativní, že klient potřebuje zjistit informace na jeho situaci, např. komu a jak bude svěřeno dítě do péče. A pokud se tohle nevyřeší, tak nemůže pokračovat ta druhá fáze rozvodová.*“ Tato respondentka pracuje v rodinné poradně, která má lépe vyřešenou psychologickou pomoc. Pracuje zde i psycholog, který může klientovi pomoci. V občanské poradně psychologa většinou nemají, a proto musí být klient odkázán někam jinam.

Respondentka SP 5, která pracuje na OSPODU, jasně vymezila své role následovně: „*Pokud rodiče zahájí řízení o úpravě poměrů dítěte, tak OSPOD v pozici kolizního opatrovníka, je to funkce, do které nás jmenuje soud za účelem obhajoby zájmu dítěte v případě, že dochází ke kolizi zájmů mezi otcem a matkou, a orgán OSPOD se dostává do role zástupce dítěte, aby dorovnal jeho nesvéprávnost v jeho civilním občansko-právním řízení. Jsme jedním z účastníků soudního řízení, se stejnými právy a povinnostmi plynoucími z civilního řízení. Dále můžu zastávat roli poradce, pokud budeme mluvit o situaci, kdy klient bude žádat o poradenství.*“ V případě sociální pracovnice na OSPODU je jejich role jiná především v jejich pravomocích a náplních práce. V poradnách, ať už v občanské, nebo v rodinné, mluvíme stále pouze o poradenství jako takovém. Ale OSPOD může zastávat také roli kolizního opatrovníka, což v poradnách nelze. Právě v tomto nalézám největší rozdíl.

DVC 2.4: Zjistit, jaké metody práce v daných rolích sociální pracovníci používají.

Hlavní metodou, kterou respondentky využívají, je rozhovor a aktivní naslouchání. Respondentka SP 1, mluví především o aktivním nasloucháním a metody přizpůsobuje dle situace: „*Ano máme nějaké postupy, kterých bychom se měli držet. Hlavně aktivní naslouchání. Ale zase, je to individuální. Záleží hodně na jedinci. Když mluví, je tam aktivní naslouchání, pokud nemluví, tak se snažím vytvořit prostor takovej, aby se třeba uvolnil a ta atmosféra v té konzultovně byla příjemná. Nabídnou mu vodu třeba, takový vstřícný kroky, kdy nejdem hned po cíli, naopak snažím se o to, aby se ten klient zklidnil, řekl, co ho trápí, a na základě toho navrhne možnosti, ale nejdeme hned po řešení.*“

Respondentka SP 2 nevidí ve své práci žádné specifické metody, kterými se při práci s klienty v rozvodové situaci řídí. „*Přímo specifické metody nepoužívám. Pouze nabízím klientovi metody, které může ve své situaci dělat.*“

Pro respondentky SP 3, SP 4 a SP 5 je hlavní metodou rozhovor. Na otázku – „*Jaké metody práce při práci s klientem používáte?*“ – odpověděla SP 4 následovně: „*Samozřejmě rozhovor. Jak ten rozhovor plyne, tak se hodně ptám, nedělám z toho žádné závěry, neříkám klientům, co mají, nebo nemají dělat. Takže moje metody jsou rozhovor a otázky.*“

Také pro respondentku SP 5 je nejdůležitější klientský rozhovor. Kromě rozhovoru zmiňuje i pozorování: „*Nejčastější metoda je klientský rozhovor. Buď je to rozhovor poradenský s tvrdými fakty, co říká občanský zákoník apod. A mnohdy to jsou rozhovory s terapeutickými prvky. Je to pozorování, to taky považuju za významnou metodu. Konkrétně se jedná o interakci otec-matka a děláme si o tom později určitý obrázek, jak rodiče reagují na potřeby dítěte, a případně to můžeme okomentovat a případně je nasměrovat na další služby. Jako je rodinná poradna nebo občanská poradna. Dále je můžeme nasměrovat na síť psychologů, terapeutů, aby oni tu situaci lépe zvládli.*“

Metody při práci s klienty v rozvodové situaci vnímají respondentky hodně podobně. Všechny se shodly, že hlavní metodou je pro ně rozhovor. Následně skoro každá přidala ke klientskému rozhovoru další metodu práce, kterou vnímá jako důležitou.

8.3 DVC 3

DVC 3: Zjistit, jaké rezervy sociální pracovníci ve své roli spatřují.

V tomto dílčím cíli se snažím zjistit, zda sociální pracovníci spatřují ve své roli nějaké rezervy a jaký je rozsah jejich pomoci.

DVC 3.1: Zjistit, zda je rozsah pomoci klientům v rozvodové situaci dostačující.

Všechny respondentky kromě SP 1 na otázku – „*Myslíte si, že je rozsah Vaší role při práci s klienty v rozvodové situaci dostačující a dokážete pomoci této role poskytnout pomoc klientovi?*“ – odpověděly pozitivně.

Respondentka SP 1 spatřuje největší problém v rozsahu a délce pomoci. „*Rozhodně ne. Myslím si, že naše role není dostačující. Každý jedinec je originál, ať má jakýkoliv problém, ale pokud sem klient přijde, tak to jsou táhlý problémy, který se s ním táhnou několik let a kde jsou často zajetý vzorce od svých rodičů, který si ten klient neuvědomuje. To, co může ta poradna poskytnout, tak je minimum. Může to být pomocný prst na jeho cestě. Určitá pomoc tam je, ale určitě to není dostačující, protože pro spokojenost člověka jako v nejširším slova smyslu je potřeba těch složek víc.*“ To, že se člověk rozvádí, není většinou malý problém. Často se jedná o problémy, které mohou trvat několik let a poradce musí poskytnout pomoc pouze v rozsahu konzultací, kterých není mnoho. Konzultace v poradně trvá 45 minut a za tuto dobu musí poradce stihnout klienta vyslechnout a poskytnout mu pomoc. Schůzek s klientem může být více, ale většinou na

to není dostatek času, protože je potřeba hlavní problém vyřešit hned. Proto není čas zabývat se problémy do hloubky. Když klient dosáhne toho, pro co si do poradny přišel, jeho návštěva už končí a většinou se mu neposkytne pomoc ve více směrech. Dále respondentka SP 1 vidí souvislost s tím, že služba je zadarmo: „*Hodně s tím souvisí to, že je ta služba zdarma. Takže klient si myslí, že nic nemusí.*“ Často se stává, že klienti nemají z tohoto důvodu motivaci, aby vyřešili problém vlastními silami, a odpovědnost často přenechávají na sociálních pracovnících. To, že je služba bezplatná, umožňuje dostupnost pro všechny lidi, ale zároveň je to pro některé klienty demotivující prvek.

Trochu jiný pohled na pomoc v občanské poradně má respondentka SP 2: „*Myslím si, že v rámci občanské poradny ano. Protože je zaměřená na tu sociálně-právní pomoc.*“ Hlavní pomoc v občanské poradně je především sociálně-právní. Tato oblast zahrnuje i prvky psychické podpory, ale není to jejich hlavní činnost. Na tuto oblast se zaměřují spíše jiné organizace. Také respondentka SP 3 vidí tuto situaci stejně: „*Já si myslím, že jo. Může si utřídit myšlenky ohledně toho, co bude chtít. Minimálně to, že to vysloví nahlas, tak mu pomůže si to urovnat v hlavě a uvědomit si, další skutečnosti. Taky získá potřebné informace, pomoci nich ví, co má jak udělat.*“ Podpora, byť jen nepatrná, je zde také důležitá, ale hlavní úkol poradců v občanské poradně je poskytnutí informací.

Respondentka SP 4 také považuje svoji činnost v rodinné a manželské poradně za dostačující. „*Já si ten rozsah udělám tak, aby vyhovoval tomu, co tady máme nastavený tady v poradně, takže si ten rozsah nadefinuju sama. Nemáme tady striktní postupy práce, kterých se musíme držet. Máme tady samozřejmě pravidla, že za klienty neřešíme jejich situace, nevoláme nikam jménem toho klienta, neděláme doprovody např. k soudu. Jsme ambulantní služba.*“ V rodinné a manželské poradně, ve které pracuje respondentka SP 4, je i psycholog a terapeut, proto je zde pomoc rozsáhlejší.

Z pohledu sociální pracovnice na OSPODU odpovídala respondentka SP 5 následovně: „*Sto procentně ano. Troufám si to říct. Naším primárním klientem je dítě. Jedná se o sedmi, devíti a mnohdy i o čtrnáctileté děti, který se mají objevit u soudu a říct – „Já jsem se teď rozhodl pro mámu a tátu v podstatě odsunu na druhou kolej.“ Pro každé dítě je těžké volit mezi svými rodiči. Takže naše role je primárně v tom, usnadnit ten proces tomu dítěti a být tím, kdo ho provází. A to poradenství je vždy pomáhající, protože když má člověk dostatek informací a ví, co ho čeká, tak celý proces lépe snáší.*“

V odpovědi respondentky můžeme vidět dvě role sociální pracovníce. První je kolizní opatrovník a druhou rolí je poradce. Rozsah obou rolí je podle respondentky dostačující.

DVC 3.2: Zjistit, v jaké oblasti mají sociální pracovníci nejmenší rozsah pravomocí k pomoci klientům.

Respondentka SP 4 nachází nejméně kompetencí v oblasti rozhodnutí. *„Nejméně kompetencí máme v oblasti rozhodnutí, které dělat nemůžeme. To dělá OSPOD. Když píšeme zprávu na OSPOD, tak tam popíšeme průběh konzultace, o čem se tady mluvilo a jestli ti klienti dospěli k nějakému závěru.“* Poradny pouze poskytují pomoc klientům, ale nespolupracují se soudy nebo s jinými organizacemi za účelem ovlivnění rozhodnutí soudu, např. o péči o dítě.

Respondentka SP 1 vnímá své oblasti pomoci následovně: *„Protože jsem v občanské poradně, tak bych řekla, že moje silná role je v tom poradenství, naslouchání, sdílení, že se klient otevře. Kde nemám tolik pravomocí, tak je právní oblast, kde ale vnímám, že chybí to sociálně.“*

Další oblastí, kde má poradce méně kompetencí, je psychická pomoc podle respondentky SP2: *„Nejmenší roli mám určitě, co se týče té psychické stránky, protože většinou sem ty lidi přijdou a mají zde pouze pár schůzek, než se sepíše návrh k soudu a ty lidi se nestačí tolik otevřít, abychom mohli plnit roli terapeuta nebo psychické podpory. V té první fázi tam určitá psychická pomoc je, spíše se soustředíme na sepsání té písemnosti a tam už takový prostor nebývá.“* Sociální pracovníci v poradnách si uvědomují, že role terapeuta není jejich hlavní náplní, ale je očividné, že tam tu potřebu cítí.

8.4 Shrnutí výzkumné části

V této poslední kapitole vyhodnotím svůj výzkum a to, jestli se mi povedlo naplnit hlavní cíl bakalářské práce. Nejdříve postupně vyhodnotím každý dílčí výzkumný cíl zvlášť, nakonec všechny shrnu. V jednotlivých dílčích cílech jsem konkrétně zjišťovala, jaké konflikty rolí sociální pracovníci spatřují ve své roli, jak se jejich role mění v souvislosti s fázemi rozvodu a jaké rezervy ve své roli spatřují.

Vyhodnocení DVC 1: Cílem prvního dílčího výzkumného cíle bylo zjistit, jak vnímají sociální pracovníci možný konflikt rolí. První část tohoto dílčího cíle tvoří konkrétní konflikty a druhá část zjišťuje, jak se těmito rolovým konfliktům vyhýbat. Z odpovědí

respondentek zaznívaly nejčastěji dva hlavní konflikty rolí, které se shodovaly. Jedná se o konflikt rolových očekávání a já-role konflikt. O konflikt rolových očekávání mluvíme tehdy, pokud má klient od role jiná očekávání, než které zastává. Může se jednat o představu, že sociální pracovník vyřeší problém za klienta a on nebude muset pro to nic udělat. Také se jedná o situaci, kdy sociální pracovník je např. na předchozích schůzkách v roli poradce a poté si domluví klient mediaci a sociální pracovník přechází do role mediátora. Může se stát, že klient nepochopí, že teď jsme v roli mediátora, a bude mít od nás očekávání jiné, než naše role zastává. Já-role konflikt představuje v našem případě nevyřešený konflikt, který máme v podvědomí. Může se jednat o předsudky či stereotypy o dané cílové skupině. Myslím si, že tyto dva konflikty se dají předpokládat, a proto by sociální pracovník měl mít znalosti, jak tomu předcházet. Co se týče předcházení rolovým konfliktům, z odpovědí respondentek vychází, že za prvé je důležité vymezit roli klientovi a za druhé je potřeba reflektovat svoje pocity buď na supervizích nebo na individuálních konzultacích.

Vyhodnocení DVC 2: Cílem druhého dílčího cíle bylo zjistit, jak se role sociálního pracovníka mění v souvislosti s fází rozvodu. Největší rozdíl v rolích zaznamenává respondentka SP 5. Ostatní 4 respondentky nachází nějaké změny, ale ty se týkají spíše přístupu, ne role celkově. Respondentka SP 5 je pracovnící OSPOD, a má proto nejvíce kompetencí a rolí. Může se ocítat v roli kolizního opatrovníka nebo poradce. V roli kolizního opatrovníka se nachází před rozvodem a v roli poradce se může nacházet jak před rozvodem, tak i po něm. Rozdíl v těchto rolích je především v náplni práce a v právních ukotveních. Každá role sociální pracovníce OSPOD se řídí jinými zákony. Co se týká ostatních respondentek z občanské nebo rodinné a manželské poradny, je zde změna především v přístupu. Před rozvodem klient prochází velice těžkou situací, v níž potřebuje především psychickou podporu. Po rozvodu spíše přehodnocuje rozhodnutí, která se nastavila, a mohou vznikat nové problémy týkající se např. výživného nebo péče o dítě. Tyto situace také nejsou příjemné, ale respondentky označují tuto fázi už za lépe zvládnutelnou s menší psychickou podporou. Konkrétně se jedná o role sociálního pracovníka, poradce a v případě respondentky SP 5 se jedná ještě o roli kolizního opatrovníka. Toto jsou nejdůležitější role, ve kterých se pracovníci ocitají při práci s klienty v rozvodové situaci. Nejčastější metodou práce s klienty je dle respondentek klientský rozhovor. Z výzkumu jsem došla k závěru, že se role sociálního pracovníka

nemění. Mohou ale používat jiné metody práce nebo přistupovat ke klientovi trochu jinak, např. více naslouchat nebo přejít hned k řešení problému. Po analýze všech odpovědí, jsem došla k závěru, že hlavní role sociálního pracovníka spočívá v roli poradce a v rámci OSPOD se může jednat ještě o roli kolizního opatrovníka.

Vyhodnocení DVC 3: Cílem třetího dílčího cíle bylo zjistit možné rezervy, které sociální pracovníci ve své roli spatřují. Byla jsem příjemně překvapena, že většina respondentek považuje svoji roli za dostatečnou, díky ní dokážou pomoci klientovi. Vyskytovaly se zde rezervy v psychické podpoře nebo v malé angažovanosti při rozhodování soudu. Tyto rezervy nepovažuji za tolik závažné, nebrání pracovníkovi klientovi pomoci. Rozsah kompetencí sociálního pracovníka je omezený, ale co se týká oblastí, se kterými pomáhá, je podle mého názoru dostačující. „*V poradně máme takový heslo, protože tady pracují sociální pracovníci, terapeuti a psychologové. A máme to rozdělený tak, že sociální pracovník dělá pořádek v životě a psycholog, případně terapeut dělá pořádek v duši.*“ Toto jsou slova respondentky SP 4, která roli sociálního pracovníka vysvětlila a vymezila nejlépe.

Po shrnutí všech dílčích cílů jsem došla k závěru, že hlavní role sociálního pracovníka v rozvodovém řízení a porozvodové péči spočívá především v poradenství a v rámci OSPOD v roli kolizního opatrovníka. Pomocí této role dokáže sociální pracovník poskytnout klientovi dostatečné množství informací, aby mohl lépe zvládnout svoji situaci. Jedná se především o sepisování písemností, jako jsou návrh na rozvod manželství nebo návrh na úpravu péče o dítě. Dále se ukázalo, že sociální pracovnice při práci s klienty v rozvodové situaci nepoužívají žádné specifické metody práce. Nejčastěji používaná metoda práce je klientský rozhovor. Co se týče rolových konfliktů, respondentky reflektovaly především dva, a to konflikt rolových očekávání a já-role konflikt. Myslím si, že tyto konflikty jsou běžné a nejsou právě u této cílové skupiny nijak závažné. Nakonec se skoro všechny respondentky shodly na tom, že je jejich rozsah pomoci dostačující a dokážou klientovi v rámci organizace s řešením nepříznivé situace skutečně pomoci.

Závěr

Tématem mé bakalářské práce byl rozvod manželství a porozvodová péče o dítě. Kapitoly v teoretické části jsem volila tak, aby na sebe navazovaly a dostatečně přiblížily dané téma. Nejdřív jsem vysvětlila hlavní pojmy, a to konkrétně rozvod a rozvodové řízení. Následně jsem popsala jeho možný dopad na partnera a děti. Poté jsem se věnovala dalšímu hlavnímu pojmu, a to porozvodová péče. Dále jsem vybrala sociální služby pro rodiny v rozvodové situaci, u kterých jsem popsala jejich hlavní činnosti. Nakonec jsem se věnovala roli sociálního pracovníka v rozvodové situaci.

Na teoretickou část jsem navázala výzkumem. Zvolila jsem pro něj kvalitativní metodu a pro sběr dat polostrukturovaný rozhovor. Myslím si, že technika sběru dat byla vhodně zvolena, protože respondentky měly možnost se k dané tazatelské otázce vyjádřit a doložit ji i svými osobními příběhy z praxe.

Hlavním cílem mého výzkumu bylo zjistit, jakou roli hrají sociální pracovníci v rozvodovém řízení a porozvodové péči. Abych dosáhla tohoto cíle, rozdělila jsem ho na další tři dílčí cíle. Pro jejich lepší přehlednost a uspořádání jsem použila transformační tabulku.

Jednotlivé dílčí cíle se zabývají tím, jak vnímají sociální pracovníci možný konflikt rolí, následně jak se role sociálního pracovníka mění v souvislosti s fází rozvodu. Poslední dílčí cíl zkoumal možné rezervy, které sociální pracovníci ve své roli spatřují.

Největší problém, který jsem v mém výzkumu zaregistrovala, bylo vnímání slova „role“. Pro spoustu respondentek bylo slovo „role“ zavádějící a nevěděly, jak svoji roli vymezit. Když jsem vypracovávala teoretickou část, myslela jsem si, že slovo „role“ je jasný pojem, vyjadřující postoj pracovnice ke klientovi, se kterým jsou spjaté určité pracovní metody. V praxi bylo očividné, že pojem „role“ není obvyklým pojmem pro vyjádření postoje ke klientovi.

Hlavní cíl bakalářské práce byl naplněn. V teoretické části jsem představila hlavní pojmy a uvedla čtenáře do tématu. V praktické části jsem vedla výzkum se sociálními pracovníky, kteří pracují s klienty v rozvodové situaci. Myslím si, že by bylo zajímavé porovnat činnosti pracovníků v jednotlivých organizacích, kteří poskytují pomoc lidem v rozvodovém řízení a zjistit tak, která organizace je pro tuto cílovou skupinu nejpřínosnější a poskytuje co nejkomplexnější pomoc.

Tato závěrečná práce může sloužit jako reflexe pro sociální pracovníky, konkrétně jako přehled toho, v jaké roli se ocitají s klienty v rozvodovém řízení, jaký je rozsah jejich pravomocí a jestli je tato pomoc dostačující. Dále vidím přínos práce pro veřejnost nebo studenty, kteří se chtějí o dané problematice dozvědět více.

Rozvod znamená pro člověka nejen změnu v jeho sociálním životě, ale jedná se o změnu velmi psychicky náročnou, a to jak pro partnery, tak i pro děti. Je to současně v dnešní době velmi běžná situace, proto si myslím, že by sociální práce měla být připravena pomoci i této cílové skupině. Po zanalyzování mého výzkumu si myslím, že člověk, který se nachází v rozvodové situaci, se má kam obrátit pro pomoc, a že tato pomoc je kvalitní a komplexní. Každá sociální služba poskytuje trochu jinou pomoc, ale v podstatě v každém případě se jedná především o poradenství. Proto hlavní role sociálního pracovníka v rozvodovém řízení spočívá v poradenství.

Seznam použité literatury

ARNOLDOVÁ, Anna. *Sociální péče: učebnice pro obor sociální činnost*. Praha: Grada Publishing, 2016. ISBN 978-80-247-5147-4.

Asociace občanských poraden. *Asociace občanských poraden* [online]. [cit. 2022-03-30]. Dostupné z: <https://www.obcanskeporadny.cz/cs/>

COLOROSO, Barbara. *Krizové situace v rodině: jak pomoci dětem překonat smrt blízkého člověka, nemoc, rozvod a traumata adoptce*. V Praze: Ikar, 2008. ISBN 978-80-249-1027-7.

FRANCOVÁ, Marie a Jana DVOŘÁKOVÁ ZÁVODSKÁ. *Rozvody, rozchody a zánik partnerství*. 4. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2018. Právo prakticky. ISBN 978-80-7598-120-2.

MATOUŠEK, Oldřich. *Děti a rodiče v rozvodu: manuál pro zúčastněné profesionály a rodiny*. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0968-3.

MATOUŠEK, Oldřich. *Metody a řízení sociální práce*. 3., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0213-4.

MATOUŠEK, Oldřich, Pavla KODYMOVÁ a Jana KOLÁČKOVÁ, ed. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-002-X.

MATOUŠEK, Oldřich, Pavla KODYMOVÁ a Jana KOLÁČKOVÁ, ed. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-818-0.

MATOUŠEK, Oldřich. *Základy sociální práce*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-331-4.

MENCNEROVÁ, Kateřina. *Rozvod manželství*. V Praze: C. H. Beck, 2020. Beckova edice právní instituty. ISBN 978-80-7400-796-5.

POLIŠENSKÁ, Petra, Radka FEBEROVÁ a Zdeněk STUHLÍK. *Rodinné právo - manželství: výklad k manželství a výběr z důležitých soudních rozhodnutí, zejména Nejvyššího soudu v oblasti rodinného práva podle hlavy I. občanského zákoníku*. Praha: Wolters Kluwer, 2017. Musíš znát. ISBN 978-80-7552-902-2.

ŘEZNÍČEK, Ivo. *Metody sociální práce: Podklady ke stážím studentů a ke kazuistickým seminářům*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1994. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-85850-00-1.

SCHMIDOVÁ, K. 2011. Rozvody, rozchody rodičů a dětí. In: BOKOVÁ, L. (Ed.) *Rodiče, děti a jejich problémy*. Sdružení Linka bezpečí, 35-57.

TEYBER, Edward. *Děti a rozvod: [jak pomoci dětem vyrovnat se s rozvodem rodičů]*. Praha: Návrat domů, 2007. ISBN 978-80-7255-163-7.

Vyhláška 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení, dostupné z:
<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-505>

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, v platném znění, dostupné z:
<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89>

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění, dostupné z:
<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-359>

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, dostupné z:
<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108>

Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních, dostupné z:
<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2013-292>

Seznam tabulek

Tabulka č. 1: Transformační tabulka str. 32–33

Tabulka č. 2: Respondenti str. 35

Seznam příloh

Příloha č. 1: Přepis rozhovoru s respondentkou SP5

1. V jaké roli, při práci s klientem v rozvodové situaci, se ocitáte nejčastěji?

„Pokud rodiče zahájí řízení o úpravě poměrů dítěte, tak OSPOD v pozici kolizního opatrovníka, je to funkce do které nás jmenuje soud za účelem obhajoby zájmu dítěte v případě, že dochází ke kolizi zájmů mezi otcem a matkou a orgán OSPOD se dostává do role zástupce dítěte, aby dorovnal jeho nesvéprávnost v jeho civilním občansko-právním řízení. Orgán SPOD v ten okamžik by neměl používat žádný domucovací či mocenských oprávnění, které nám dává zákon sociálně-právní ochrany dětí, protože by poté naše role byla jiná. Pokud bychom využívali oprávnění zákona SPOD, dostali bychom se do jiné role a to veřejno-právní ochrana příznivého vývoje dětí a to dětí ohrožených. Takže k Vašemu případu kolizní opatrovník jmenován soudem, bez rozhodovací kompetence. Jsme jedním z účastníků soudního řízení, se stejnými právy a povinnostmi plynoucích z civilního řízení.“

1.1 S jakými problémy se na Vás obrazení klienti v rozvodové situaci nejčastěji?

„Nejčastěji je to poradenství. Naši klienti mnohdy neznají a je to ovšem asi přirozený, jaká jsou jejich práva v soudním procesu. Co nejčastěji objasňujeme co je podstata rodičovské odpovědnosti, o jakých formách péče lze u toho soudu rozhodovat. Jaká jsou specifika vyživovací povinnosti. Dále rozebíráme vývojové fáze toho dítěte a co ho může v této chvíli nejvíc trápit. Poté objasňujeme tu naši pozici včetně práva dítěte v tom soudním řízení, aby bylo slyšeno a my jsme vlastně hlasem dítěte. Měli bychom zajistit pro soud názor, přání dítěte, ale nikoliv zatížit dítě tím, že o tom rozhoduje. Takže poradenství různého typu a pak snaha tlumit emoce. Být empatický k emocím, protože to jsou velice náročné situace. Snažit se lidi provést tím úskalím.“

1.2 Jaké metody práce při práci s klientem používáte?

„Nejčastější metoda je klientský rozhovor. Buď je to rozhovor poradenský s tvrdými fakty, co říká občanský zákoník apod. A mnohdy to jsou rozhovory s terapeutickými prvky. Je to pozorování, to taky považuju za významnou metodu. Konkrétně se jedná o interakci otec-matka a děláme si o tom později určitý

obrázek, jak rodiče reagují na potřeby dítěte a případně to můžeme okomentovat a případně je nasměrovat na další služby. Jako je rodinná poradna nebo občanská poradna. Dále je můžeme nasměrovat na síť psychologů, terapeutů, aby oni tu situaci lépe zvládly.“

1.1 Mění se Vaše metody práce podle toho v jaké jste roli?

„Určitě se ty metody mění. Pokud jsme v pozici jmenovaného kolizního opatrovníka, tak naše oprávnění a s nimi související metody, jsou řeknu mírnější, nemající v sobě tolik mocenských přístupů. Kdež to v pozici veřejno-právní ochrany, kde stát směřuje tu naši činnost fakt k ochraně ohrožených dětí, tak pak tam ty metody, ať už pořádání případové konference, nemáme. Můžeme vřídne požádat rodiče o setkání a pokud se setkáme s dítětem v domácnosti a budeme dělat ten rozhovor s dítětem, tak je to se souhlasem rodičů, nikoliv oprávnění, které vyplývá ze zákona SPOD, kdy můžeme navštívit dítě i bez vědomí rodičů např. ve školském zařízení. Takže v pozici kolizního opatrovníka daleko méně těch mocenských přístupů, což mnoho rodičů, kterých se rozchází se na nás obrátí, a v tom je ta největší mýlka veřejnosti, abychom jim byli k ruce a konali, prošetřovali řekněme důkazy, na základě kterých rozhodne soud. Rodiče si myslí, že my u soudu řekneme „Jo vy jste ten lepší.“ Rodiče mají často jiná očekávání, než my jim můžeme splnit.“

2. Dochází někdy ke konfliktu vašich rolí?

„V případě, že pracovník se na začátku nejasně vymeze klientům např. že teď je v roli kolizního opatrovníka s těmito oprávněními a teď jsem v roli sociálního pracovníka veřejno-právní ochrany a budu posuzovat zda je vaše dítě ohrožené, tak určitě může dojít k zásadním kolizím, protože ta očekávání jsou nenaplnitelná a může poté dojít ke konfliktu.“

2.1 Při jakých situacích k tomu dochází nejčastěji?

„Asi to nelze takto říci, protože se denně setkáváme s mnoha případy. Ale jsou případy, kde ta rodina nebo to dítě je vyhodnoceno jako ohrožené, takže ten pracovník by tam figuroval jak ve veřejno-právní ochrany tzn. za orgán SPOD nebo za kolizního opatrovníka. Velmi striktně dbáme na to, aby jeden pracovník, nikdy už nebyl v této dvojroli – kolizní opatrovník a ten, kdo má možnost pracovat se všemi nástroji plynoucími ze zákona o SPOD. Je to velké téma v současné době

na OSPODECH, aby k téhle kumulaci těch funkcí nedocházelo, protože byly velmi konfliktní. “

2.2 Jak se těmto situacím vyhýbáte?

„Určitě je důležité mluvit o těch rolích s klienty a vždy jim vysvětlit, co se v danou chvíli bude dít. Také je potřeba vyškolit pracovníky, aby na tyto situace byly připravený a nedostávali se do kolize těchto dvou rolí. “

3. Mění se Vaše role podle toho, zda se člověk nachází před rozvodem nebo řeší porozvodovou situaci (péče o dítě atd.)?

„Určitě ano. Pokud se na nás obrátí rodiče, uvažující o rozvodu a chtějí se pozeptat, co by to obnášelo a je to obecné poradenství, tak pak je to sociálně právní ochrana u ohroženého dítěte a podáváme běžné, obecné poradenství o úskalí jednotlivých procesů anebo popisujeme naše kompetence. Jakmile rodiče zahájí soudní řízení a formou usnesení a OSPOD je jmenován do funkce kolizního opatrovníka, tak je to o jiné roli a je potřeba to komunikovat s klientem. Samozřejmě že to všeobecné poradenství, ten kolizní opatrovník podá tak jako tak, ale nemůže aplikovat ty nástroje, opatření, které by činil s tou oporou o zákoně o sociálně právní ochrany dětí. Je důležité říci, že tu roli kolizního opatrovníka vymezuje primárně občanský zákoník, zákon o zvláštních řízeních soudních anebo občansko-soudní řád. Tyhle ty předpisy, které se vážou k civilnímu občansko-právnímu řízení. Kdež to zákon o sociálně-právní ochraně dětí, to je speciální zákon, který v sobě obsahuje věcnost, kompetenci, ale i procesy. Takže už i tyhle předpisy rozdělují ty role, ve kterých se my, jako sociální pracovníci OSPODU můžeme vyskytovat. “

3.1 V čem konkrétně je Vaše role jiná?

„Jak už jsem řekla v předešlé otázce, jedná se především o naši náplň práce, která se odvíjí od právních předpisů. Po rozvodu spíše poskytujeme poradenství a před rozvodem se spíše ocitáme v roli kolizního opatrovníka. “

4. Myslíte si, že je rozsah Vaší role při práci s klienty v rozvodové situaci dostačující a dokážete pomocí této role poskytnout pomoc klientovi?

„Stoprocentně ano. Troufám si to říct. Naším primárním klientem je dítě, takže pro řadu dětí je vůbec představa být zatěžováno tím, že bude stát před soudem, takže my se snažíme a i ta legislativa to umožňuje, aby hlas dítěte zazníval

prostřednictvím dospělé osoby, která chápe, v jaké situaci se to dítě nachází a zprostředkuje ten jeho hlas, aby tam nemuselo být samo. Jedná se o sedmi, devíti a mnohdy i o čtrnáctileté děti, který se mají objevit u soudu a říct „Já jsem se teď rozhodl pro mámu a tátu v podstatě odsunu na druhou kolej.“ Pro každé dítě je těžké volit mezi svými rodiči. Takže naše role je primárně v tom, usnadnit ten proces tomu dítěti a být tím kdo ho provází. A to poradenství je vždy pomáhající, protože když má člověk dostatek informací a ví co ho čeká, tak celý proces lépe snáší.“